

De stille getuigen van het bezoek van paus Johannes Paulus II aan Nederland in 1985

Hoe de verwachtingen, motieven en ervaringen van de Stichting Pausbezoek Nederland in stilte verdwenen.



Figuur 1 'Paus verheugd over de vele vragen', A.N.P. Foto Amsterdam, in: Paus Johannes Paulus II in Nederland, Stichting R.K. Voorlichting nr. 3 (1985), 55.

"I loved every minute of these two years, and I am very grateful I got the chance to complete it."

- L. Duetz -

Maurice van Kerckhoven
Masterscriptie Geschiedenis & Actualiteit
Radboud Universiteit Nijmegen
15 mei 2022

Inhoudsopgave

Inleiding	2
Status Quaestionis.....	3
Probleem- en vraagstelling	7
Methode en structuur	7
1. De reacties op de aankondiging van de komst van Johannes Paulus II in 1985.	10
1.1. Het Nederlands katholicisme vanaf Vaticanum II	10
1.2. De verwachtingen ten aanzien van de komst van de paus en de reacties op de aankondiging ervan.....	12
1.2.1. Gemengde eerste reacties	12
1.2.2. Zorgen vanuit de clerus	14
1.2.3. De kritiek zwelt aan	15
1.3. Reacties vanuit niet-katholiek Nederland.....	18
2. Stichting Pausbezoek Nederland	20
2.1. Oorsprong van de Stichting Pausbezoek Nederland.....	20
2.2. Het Dagelijks Bestuur: de kern van Stichting Pausbezoek Nederland	21
2.3. Spraakmakende figuren met invloed	21
2.4. Karakterschets: het neutrale imago van de organisatie	24
2.4.1. Brief van Katholiek Nieuwsblad	24
2.4.2. Opus Dei en Grootseminarie Rolduc	25
2.4.3. Het verzoek van het P.I.P. voor een manifestatie op 8 Mei.....	26
2.5. Hoopvolle verwachtingen en motieven.....	27
2.5.1. Goed voor de werkgelegenheid	28
2.5.2. Palstra's memoires van de voorbereiding	28
3. Terugblik: de evaluatie van het pausbezoek.	30
3.1. Het pausbezoek: van dag tot dag.....	30
3.2. Publieke opinie: pausbezoek 'mislukt'	31
3.4. Terugblik op het bezoek van de paus aan Nederland.....	33
3.4.1. Van den Biggelaar	34
3.4.2. Mgr. Simonis	36
3.4.3. Hulshof.....	37
3.4.4. Duetz-Gerlings.....	38
Conclusie	42
Bibliografie	45

Inleiding

“Zowel de voorgevel als een kamer aan de voorkant is gisteren om vier uur geheel met groene verf besmeurd. In het gebouw hebben de anonieme daders een brandblusser en een beitel achtergelaten.”¹

Aldus een krantenartikel in het Reformatorisch Dagblad van maart 1985, na de vernieling van het gebouw van de rooms-katholieke kerkprovincie aan de Bilstraat te Utrecht.² Een niet-katholieke buurman die de schade zag, merkte op: “Je kunt momenteel in Nederland beter moslim zijn dan katholiek.”³ De aanslag kwam van *Het Anti-Paus Front Nederland (APFN)* en was gericht op het bureau van de Stichting Pausbezoek Nederland. Zo liet de APFN de Stichting weten dat ze meende dat de komst van paus Johannes Paulus II een provocatie was “tegen alle vernieuwende en amorele groepen in Nederland”.⁴

Op zaterdag 11 mei 1985, omstreeks twee uur 's middags, landde paus Johannes Paulus II op Nederlandse bodem. Terwijl verwacht werd dat er veel katholieken aanwezig zouden zijn bij het bezoek van de paus - zoals het geval was bij zijn reizen naar andere landen - werd de paus in Nederland geconfronteerd met weinig belangstelling van katholieken.⁵ Wat in de gangbare beeldvorming van een pausbezoek een hoogtepunt en zelfs heropleving van het katholicisme had moeten worden, bleek eerder een dramatische afgang te zijn, met een reeks aan schermutselingen en tevens onverschilligheid gerelateerd aan het bezoek en de persoon van de paus.⁶

Voorafgaand aan het pausbezoek lieten al veel critici weten dat zij niets te maken wilden hebben met de komst van een kerkleider met conservatieve opvattingen over biomedische kwesties, seksualiteit en politiek.⁷ Dat bleek ook uit enkele cynische acties. Zo werden bijvoorbeeld in Amsterdam posters van de paus opgehangen met zijn hoofd als schietschijf en verscheen het spottende liedje ‘Popie Jopie’.⁸ Maar ook binnen de rooms-katholieke Kerk waren er protestacties tegen het pausbezoek. Zo werd er op 8 mei 1985 een manifestatie georganiseerd waarbij progressieve katholieken uit protest samen het geloof vierden. Tijdens het pausbezoek symboliseerden de lege straten in ‘s-Hertogenbosch, de rellen in Utrecht en de onverwacht kritische toespraak van één van de

¹ ‘Groene verf op hoofdkantoor rk-kerkprovincie’, *Reformatorisch Dagblad* (16 maart 1985).

² Ibidem.

³ Hulshof, J., *Het Pausbezoek van mei 1985: een terugblik na 37 jaar* (persoonlijke notities, La Neylière, 1 maart 2022), 2.

⁴ ‘Groene verf op hoofdkantoor rk-kerkprovincie’, *Reformatorisch Dagblad* (16 maart 1985).

⁵ T. van Schaik, *Bedankt voor de bloemen. Johannes Paulus II en Nederland* (Tiel, 2005), 131-133.

⁶ Van Schaik, *Bedankt voor de bloemen*, 161.

⁷ Critici beschouwden de paus als reactionair en conservatief vanwege zijn standpunten over biomedische kwesties en zijn expliciete verdediging van de kerkelijke leer omtrent seksualiteit. Andere heikele punten waren abortus en euthanasie, wat de paus bestempelde als ‘de cultuur van de dood’. Aan de andere kant waren er ook conservatieve critici die bang waren dat hij zou bezwijken voor het moderne, liberale subjectivisme; G.T. Colvert, ‘Liberty and Responsibility: John Paul II, Ethics, and the Law.’ In: C. Tollefsen, *John Paul II's Contribution to Catholic Bioethics* (2004), 51-52.

⁸ Andere Tijden, ‘De paus in Nederland, 1985’, <https://anderetijden.nl/aflevering/540/De-paus-in-Nederland-1985> (geraadpleegd op 15 januari 2022).

genodigde sprekers de negatieve en sombere sfeer. In de publiciteit werd het bezoek, zowel gedurende als achteraf, als een regelrechte mislukking beschouwd.⁹

Aan de verschillende programmaonderdelen namen evenwel tienduizenden gelovigen deel. Aan hun feitelijke ervaringen en herinneringen is in de gangbare beeldvorming van deze gedenkwaardige gebeurtenis weinig tot geen aandacht geschonken.¹⁰ Uit het weinige wat over deze groep katholieken bekend is, blijkt dat zij zowel positieve als negatieve herinneringen hadden aan het bezoek van de paus.¹¹ Maar wie waren deze mensen, die juist het pausbezoek positief ervaarden? Waren dit alleen conservatieve katholieken die zich door het pausbezoek en de paus aangesproken voelden?

In 2014 schreef de Nijmeegse historica Marjet Derks het artikel 'Een andere tijdgeest'. In dit artikel probeert zij een nuancering aan te brengen in het zwart-wit denken over 'de conservatieven' en 'de progressieven' in de postconciliaire periode van de rooms-katholieke Kerk (1965-1985). Zo toont ze aan dat er niet zomaar gesproken kan worden over 'de conservatieven', maar wel over diverse bewegingen die onder de overkoepelende term 'katholieke conservatieven' vallen. Hetzelfde kan worden gezegd van 'progressieven'.¹² Volgens Derks is de geschiedenis van het Nederlands katholicisme in de postconciliaire periode eenzijdig beschreven. Dat komt volgens Derks omdat het bezoek te veel vanuit het perspectief van progressieve auteurs en van de vernieuwingsgezinde media is beschreven.¹³ Historisch onderzoek naar een groep katholieken, die in de gangbare beeldvorming over het pausbezoek onderbelicht zijn gebleven, biedt de kans om de historiografie van katholieke groepen en bewegingen uit deze periode aan te vullen.

Status Quaestionis

De geschiedschrijving van het katholicisme in de postconciliaire periode (1962-1985) heeft de afgelopen decennia verschillende ontwikkelingen doorgemaakt. Deze ontwikkelingen hebben ervoor gezorgd dat er meer oog is voor de veelvormigheid van groepen en bewegingen binnen de katholieke Kerk. Waar de historiografie over het Nederlands katholicisme eerst gedomineerd werd door vooruitstrevende en vernieuwingsgezinde wetenschappers, werd later de geschiedschrijving veelzijdiger. Historici hebben het eenzijdige beeld over de postconciliaire periode enigszins herzien en herschreven.

Na het Tweede Vaticaans Concilie¹⁴ waren sommige historici nauw betrokken bij de vernieuwingsprocessen die hieruit voortvloeiden. Dezelfde academici bepaalden

⁹ Van Aalderen, *Paus Johannes Paulus II*, 74-75.

¹⁰ Van Schaik, *Bedankt voor de bloemen*, 147.

¹¹ Ibidem.

¹² Derks 'Een andere tijdgeest', 214.

¹³ Idem, 203; 206.

¹⁴ Het Tweede Vaticaans Concilie, ook wel bekend onder de naam Vaticanum II, is een oecumenisch concilie, gehouden van 1962 tot 1965. In een gewone preek op 25 januari 1959 had paus Johannes XXIII bijna vluchtig zijn voornemen bekend gemaakt om een oecumenisch concilie bijeen te roepen. Het zou nodig zijn om de rooms-katholieke kerk weer 'bij de tijd' te brengen, waarvoor hij het Italiaanse woord *aggiornamento*

grotendeels de geschiedschrijving van het katholicisme in de postconciliaire periode.¹⁵ Eén van deze wetenschappers die in dit eerste stadium een belangrijke invloed had op deze geschiedschrijving, was de historicus J. Coleman. In zijn boek *Evolution of Dutch Catholicism, 1958-1974* uit 1978 wijst hij erop dat na het Tweede Vaticaans Concilie, het Nederlandse katholicisme het meest vrije en vooruitstrevende katholicisme in Europa blijkt te zijn.¹⁶ Een andere in Nederland prominente wetenschapper was de socioloog W. Goddijn OFM. Na het Concilie zag hij zijn kans schoon de katholieke Kerk te moderniseren, wat geïllustreerd wordt in zijn publicaties in de jaren zeventig en tachtig.¹⁷ Naast de werken van Goddijn en Coleman, zijn er ook de theologische werken van Schillebeeckx, die de theologie wat meer 'bij de tijd wilde brengen'. Dergelijke publicaties brachten katholieken in contact met nieuwe ideeën.¹⁸ Derks merkt op dat juist de werken van bovengenoemde auteurs, met hun vernieuwingsgezinde ideeën, aan de basis lagen voor de latere historische analyses over deze periode. Derks verwijst hierbij naar historici zoals J. Kennedy, H. McLeod en de socioloog E. Zahn.¹⁹

De overgang van een eenzijdige geschiedschrijving, beschreven vanuit het oogpunt van enkel vooruitstrevende wetenschappers, naar een veelzijdige geschiedschrijving, resulteerde in de afgelopen decennia in nieuwe inzichten over groepen en bewegingen binnen het Nederlands katholicisme in de postconciliaire periode. Eén van de werken die hieraan een belangrijke bijdrage levert, is het eerdergenoemde werk van historica M. Derks, die in haar onderzoek uit 2014 een nieuw licht werpt op 'de conservatieven'. Deze term lijkt te impliceren dat het om een homogene groep gaat.²⁰ Maar kijkend naar primair bronnenmateriaal stelt Derks dat 'de conservatieven' in feite een pluriforme groep was, die volgens haar bestond uit verschillende bewegingen en groepen, waaronder groepen met verschillende "sociale posities, sekse, expressiemogelijkheden en specifieke accenten".²¹ Ondanks de heersende progressieve sfeer binnen zowel de Nederlandse kerkprovincie als kerkelijke organisaties en de media, stelt Derks dat katholieken, die destijds onder de verzamelnaam 'de conservatieven' werden geschaard, ook van zich lieten horen.²²

Andere werken die in lijn met Derks' werk de veelkleurigheid van groepen en bewegingen binnen het Nederlands katholicisme beschrijven, zijn het in 2004 gepubliceerde werk van de godsdienstsocioloog L. Winkeler *Stromingen in katholiek Nederland* en het boek *De roerige jaren van katholiek Nederland: Een Italiaanse visie* van de Nederlandse correspondentie voor Italiaanse media L. Zanucolli uit 2003. Winkeler

gebruikte. Deze kerkvergadering kende vier zittingsperioden; G. Harinck, *Christelijke Encyclopedie. III, Paal-Zwit*. (Kampen, 2005), 1768-1770.

¹⁵ M.E.B. Derks, 'Modern Crusaders: The Conservative Catholic Politics of Resistance in Post-Conciliar Netherlands.' In: A. von der Goltz, B. Waldschmidt-Nelson & R. Orsi (Eds), *Inventing the Silent Majority in Western Europe and the United States. Conservatism in the 1960s and 1970s* (2017), 230.

¹⁶ J.A. Coleman, *Evolution of Dutch Catholicism, 1958-1974* (California, 1978).

¹⁷ E. Simons en L. Winkeler, *Het verraad der clercken. Intellectuelen en hun rol in de ontwikkelingen van het Nederlandse katholicisme na 1945* (Nijmegen, 1987), 14.

¹⁸ Simons en Winkeler, *Het verraad der clercken*, 192-193.

¹⁹ Derks 'Modern Crusaders', 235-236.

²⁰ Derks, 'Een andere tijdgeest', 202.

²¹ Ibidem.

²² Derks, 'Een andere tijdgeest', 214.

spreekt over een kleine groep katholieken, die hij ook wel ‘verontruste katholieken’ noemt. Volgens hem verzet deze groep zich tegen een bredere of progressieve interpretatie van het Tweede Vaticaans Concilie.²³ Zanucoli geeft een meer gedetailleerde beschrijving, waaruit blijkt dat groepen binnen conservatieve kringen ook met elkaar in conflict waren.²⁴ Hoewel de twee genoemde boeken geen geschiedkundige studies zijn, bevestigen ze het pluriforme karakter van groepen en bewegingen binnen conservatieve kringen in deze periode.

Bij de geschiedschrijving over het Nederlands katholicisme in de postconciliaire periode, hebben academici ook aandacht voor het bezoek van paus Johannes Paulus II. Daarbij wordt ingegaan op de verhouding tussen de paus en de Nederlandse kerkprovincie, die volgens de historicus Van Schaik moeizaam was, en volgens de journalist Van Aalderen zelfs uitliep op verzet.²⁵ Daarnaast verschenen er studies die het verloop van het bezoek van de paus aan Nederland beschreven. Het bezoek van de paus had volgens diverse historici aanvankelijk het doel om de eenheid onder katholieken te bevorderen.²⁶ Maar het resultaat was precies het tegenovergestelde: het bezoek was, zo schreven zij, een mislukking en had de polarisatie tussen katholieken in Nederland niet verminderd. De relatie tussen Rome en de Nederlandse kerkprovincie werd door het bezoek niet versterkt, maar eerder verslechterd.²⁷ In de historiografie over het pausbezoek is de meeste aandacht uitgegaan naar de protesten van progressieve en kritische katholieken, goed weergegeven door de historicus T. van den Beld in zijn boek over de 8-meibeweging, en naar de opmerkelijke afwezigheid van katholieken, beschreven door de journalist en historicus J. Palm.²⁸

²³ Groepen die Winkeler als voorbeeld noemt zijn het Opus Dei, Legioen van Maria, Pro Fide et Ecclesia, de Stichting Herstel R.K.-Parochielevens, de Stichting voor Kerk en Geloof en de Stichting Behoud R.K.-Levens; L. Winkeler, *Stromingen in katholiek Nederland* (Kampen, 2004), 37-39.

²⁴ Eén van deze conservatieve groepen die Zanucoli noemt is het Legioen van Sint-Michaël. Volgens haar richtte deze groep zich niet alleen tegen opvattingen van progressieve katholieken, maar kwamen zij ook in conflict met conservatieve groepen; L. Zanucoli, *De roerige jaren van katholiek Nederland: een Italiaanse visie* (Budel, 2003), 177-178.

²⁵ Volgens Van Schaik verliep de relatie tussen paus Johannes Paulus II en de Nederlanders moeizaam. Oorzaak volgens hem was dat ze elkaar niet begrepen, vanwege de verschillen in achtergrond. Daarnaast was er in Nederland weinig begrip voor de stellige uitspraken van de paus op het gebied van biomedische kwesties, seksualiteit en politiek; Van Schaik, *Bedankt voor de bloemen*, 8; De journalist Maarten van Aalderen ging zelfs een stapje verder en bestempelde de paus als een conservatief revolutionair. Zo omschreef hij hem als een 'Poolse Kerkvorst' die kon rekenen op het verzet van progressieve rooms-katholieken in Nederland; Van Aalderen, *Paus Johannes Paulus II*, 73-74.

²⁶ J. Bots, *Documentatie over het Nederlands Katholicisme aan de vooravond van het pausbezoek 11-15 mei 1985* (Amersfoort, 1985), 110; W. Goddijn, J. Jacobs, G. van Tillo en H. van Haaren, *Tot vrijheid geroepen: Katholieken in Nederland: 1946-2000* (Baarn; Ten Have, 1999), 389.

²⁷ R. Auwerda, *De kromstaf als wapen: bisschopsbenoemingen in Nederland* (Baarn, 1988), 187; Van Schaik, *Bedankt voor de bloemen*, 162-164.

²⁸ Zo schrijft Tom van den Beld in zijn boek *Het andere gezicht van de kerk* over de 8-meibeweging van 1985-2003. Dit is een groep katholieken die om verschillende redenen demonstreerden, waaronder tegen conservatieve ideeën van de paus; T. van den Beld, *Het andere gezicht van de kerk: de acht mei beweging 1985-2003* (Nijmegen, 2015); Ook waren er diverse werken die aandacht schonken aan de afwezigheid van katholieken, waaronder J. Palm; J. Palm, *Moederkerk. De ondergang van Rooms Nederland* (Amsterdam; Antwerpen, 2012), 240-241.

Opvallend is dat, binnen de geschiedschrijving van het Nederlands katholicisme, het overgrote deel van de beschrijvingen van dit pausbezoek zich richt op de negatieve kanten van het bezoek. Het merendeel van de auteurs – op een enkele uitzondering na – geeft een feitelijke, maar ook tamelijk eenzijdig kritische weergave van het pausbezoek.³³ Deze weergave is grotendeels beïnvloed door de achtergronden van de auteurs. Een deel van hen sympathiseerde met vernieuwingsgezinde groepen binnen de katholieke Kerk, zoals W. Goddijn, T. van den Beld en de journalist R. Auwerda.³⁴ Tevens schreef de historicus en journalist T. Crijnen direct na het pausbezoek het kritische artikel 'De mislukte reis van een paus'. Ook later schreef hij over het pausbezoek in bijvoorbeeld de biografie uit 2014 over kardinaal Simonis. Andere historici, zoals T. van Schaik, richten zich expliciet op gezagsproblemen onder de bisschoppen en het rumoer rond het pausbezoek.³⁵ Als gevolg heeft het merendeel van de auteurs al dan niet bewust en

³⁵ Een voorbeeld was de kerkhistoricus T. van Schaik die ondanks zijn een gedegen boek over de betrekkingen tussen de paus en de Nederlandse kerkprovincie veel aandacht besteedt aan het rumoer

bedoeld veel aandacht besteed aan groepen en bewegingen die zich kritisch uitlieten over de opvattingen van de paus. Aan de individuele mensen die als 'deelnemer' aanwezig waren bij het pausbezoek, wordt in de historiografie weinig aandacht geschonken.

Probleem- en vraagstelling

Uit het voorgaande blijkt dat er in de historiografie beperkt aandacht is voor individuele deelnemers en met name voor de organisatoren van het pausbezoek. Deze organisatoren waren bijeengebracht in de Stichting Pausbezoek Nederland en vormden de drijvende kracht achter de organisatie van het bezoek. Wie waren deze katholieke organisatoren? Vanuit welke verwachtingen en motieven besloot elk individueel lid om, ondanks de negatieve en sombere sfeer, mee te helpen aan de organisatie van het pausbezoek? Om op deze vragen antwoord te geven zal deze studie onderzoek doen naar de in stilte verdwenen verwachtingen, motieven en ervaringen van de katholieke organisatoren van de Stichting Pausbezoek Nederland, een onderdeel dat in de historiografie is verwaarloosd. Deze studie sluit dan ook naadloos aan bij het onderzoek van Derks, dat aanleiding geeft voor het verhelderen van de kleurrijke cultuur van katholieken in de postconciliaire periode. Een deel van deze katholieken werd veelal weggezet als 'de conservatieven'.³⁶ Hiermee kom ik tot de volgende hoofdvraag: *Wie waren de katholieke leden van de "Stichting Pausbezoek Nederland" die het bezoek van paus Johannes Paulus II aan Nederland in 1985 organiseerden en hoe keken en kijken zij terug op dit bezoek?*

Om de hoofdvraag te beantwoorden, zullen de termen "de conservatieven" en "de progressieven" zoals beschreven door M. Derks in haar artikel 'Een andere tijdgeest' worden gebruikt. Katholieken, die onder de overkoepelende term 'conservatieven' vallen, waren degenen die de kerkelijke vernieuwingen van de jaren zestig afkeurden. Kenmerkend voor deze groep was dat zij waarde hechtte aan het behoud van traditionele vormen van vroomheid en geloof, dat zij zich hielden aan de officiële leer van de Kerk en dat zij trouw wilden zijn aan hun leider, de paus. De 'progressieven' waren volgens Derks katholieken die zich bezighielden met experimentele en/of vernieuwde vormen van geloofsbeleving en liturgie in een poging hun geloof aan te passen aan de tijdgeest, en die het gezag van de Kerk en de paus niet als uitgangspunt namen. Wat de groepen gemeen hebben, is dat ze allebei niet homogeen maar pluriform zijn. In deze scriptie zullen deze termen toch worden gebruikt om de groepen aan te duiden, omdat ze in de postconciliaire periode doorgaans ook werden gebruikt als verzamelnaam.³⁷

Methode en structuur

De kern van dit onderzoek is het persoonsarchief van L. Duetz, dat archiefstukken bevat over 'Stichting Pausbezoek Nederland'. Deze bron is te vinden in het Katholiek Documentatie Centrum (KDC) van de Radboud Universiteit Nijmegen. Duetz was de secretaris van de Stichting Pausbezoek Nederland. Over haar achtergrond is weinig

rondom het bezoek; 'Pausbezoek was dieptepunt in de kerkgeschiedenis', *Reformatorisch Dagblad* (3 november 1999).

³⁶ Derks, 'Een andere tijdgeest', 206.

³⁷ Idem, 202; 205-207; 228.

bekend, behalve dat H. van den Biggelaar haar vroeg om als een soort ‘running mate’ in de organisatie op te treden. Bij haar secretariaat kwamen alle documenten van de Stichting binnen. In de secundaire literatuur zijn deze nog niet eerder geraadpleegd. Door haar archief en persoonlijke notities vormt zij een sleutelfiguur in de geschiedenis van de Stichting achter het pausbezoek. De achtergrondinformatie over de organisatoren van de Stichting is afkomstig uit het *Knipselarchief* van het KDC. Ook wordt gebruik gemaakt van de gedigitaliseerde krantenarchieven van *Delpher*. Daarnaast is er kennis verkregen uit kerkelijke periodieken, van zowel *Archief van de Kerken* als het *Informatiebulletin 1.2.1* van het Secretariaat van de Nederlandse Rooms-Katholieke Kerkprovincie (SRKK). Destijds was het Informatiebulletin bedoeld voor “al diegenen die op de een of andere manier de Kerk dienden of in ieder geval voor de Kerk hadden gewerkt.”³⁸ Daarmee geven beide periodieken nuttige achtergrondkennis over het SRKK, waarmee de Stichting Pausbezoek Nederland nauw verbonden was.

Door een zorgvuldige bestudering van de archiefstukken en secundaire literatuur probeer ik tot een beter begrip te komen van de teksten. Dit wordt gedaan door het analyseren van archiefstukken, zoals brieven, notulen, krantenknipsels en gespreksverslagen uit het persoonsarchief van L. Duetz. Door de verwachtingen, motieven en ervaringen van individuele organisatoren van de Stichting te analyseren hoop ik een veelzijdiger beeld te geven van katholieken die als aanwezigen het pausbezoek beoordeelden. De secundaire literatuur zal worden gebruikt om deze archiefteksten te contextualiseren voor een beter begrip van de situatie destijds. Dit voorkomt dat de situatie alleen wordt bekeken vanuit het perspectief van de Stichting.

In het hoofdstuk 1 zal worden ingegaan op de situatie van het Nederlandse katholicisme vanaf de aankondiging van het bezoek tot aan het pauselijke bezoek zelf. Op de aankondiging van de komst van de paus werd verschillend gereageerd. Door deze reacties in context te plaatsen, kan de eerste deelvraag worden beantwoord: ‘Wat waren de verwachtingen ten aanzien van de komst van Johannes Paulus II en de reacties op de aankondiging ervan?’ In hoofdstuk 2 zal eerst de oorsprong van de Stichting Pausbezoek Nederland worden belicht, gevolgd door een omschrijving van het Dagelijks Bestuur van de Stichting. Daarbij licht ik enkele veelbesproken bestuursleden uit. Daarna wordt ingegaan op de vraag hoe het bestuur gekarakteriseerd kan worden en welke verwachtingen en motieven de leden hadden ten aanzien van het bezoek dat zij organiseerden. Op basis van deze gegevens zal antwoord worden gegeven op de volgende vraag: ‘Wie waren de bestuurders van de Stichting Pausbezoek Nederland en welke verwachtingen en motieven hadden zij ten aanzien van het pausbezoek dat zij organiseerden?’ In Hoofdstuk 3 wordt, na het beschrijven van het eigenlijke pausbezoek, onderzocht hoe de organisatoren het pausbezoek ondervonden en evalueerden. Na de beschrijving van het eigenlijke pausbezoek, wordt onderzocht hoe de individuele organisatoren het bezoek ondervonden en evalueerden. Bij de analyse van deze ervaringen wordt de brug geslagen naar de ervaringen van de veel grotere groep van deelnemers aan het pausbezoek. Op basis van deze kennis van het archiefmateriaal wordt

³⁸ ‘Informatiebulletin R.K. Nederland’, *Reformatorisch Dagblad* (24 april 1973).

een antwoord gevormd op de laatste deelvraag: 'Hoe evalueerden en ervoeren de bestuurders van de Stichting het pausbezoek?' Ten slotte volgt de conclusie, waarin antwoord wordt gegeven op de hoofdvraag.

1. De reacties op de aankondiging van de komst van Johannes Paulus II in 1985.

Toen in 1983 in het nieuws kwam dat paus Johannes Paulus II in 1985 een bezoek zou brengen aan Nederland leidde dat tot uiteenlopende reacties in de hele samenleving. Dit hoofdstuk belicht de verschillende reacties op de aankondiging van de komst van de paus in twee delen. Het eerste deel zal ingaan op de reacties binnen katholiek Nederland. Het tweede deel behandelt de reacties buiten de katholieke kring.

1.1. Het Nederlands katholicisme vanaf Vaticanum II

Alvorens de verschillende reacties van katholieken op de aankondiging van de komst van de paus te bespreken, is het goed eerst de situatie van de katholieke Kerk in beeld te brengen, met name de periode vanaf de jaren zestig tot de jaren tachtig. De Kerk was in die periode aanhoudend verwickeld in klemmende theologische vraagstukken die veel gelovigen bezighielden, althans in Nederland. Deze vraagstukken en de onenigheid daarover hadden implicaties voor de verwachtingen ten aanzien van en de reacties op het pausbezoek.

Het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) liet de Nederlandse kerkprovincie niet onberoerd. Zij had grote gevolgen voor de houding van kerkgangers en -functionarissen tegenover het gezag van de Kerk en voor hen die een functie bekleedden binnen de Kerk. Het Concilie leek immers passend te zijn voor meer vernieuwingen binnen de Kerk, die aansloten bij de toen heersende tijdsgeest. Om de vertaling van het Concilie naar de dagelijkse kerkelijke praktijk om te zetten, gaven de Nederlandse bisschoppen de "Nieuwe Catechismus" (1966) uit en organiseerden zij het Pastoraal Concilie (1968-1970).³⁹ Beide ontwikkelingen werden door het kerkelijk gezag in Rome niet met open armen ontvangen. Het gezag probeerde in te grijpen door nieuwe bisschoppen te benoemen die het leergezag van de rooms-katholieke Kerk meer uitdroegen.⁴⁰ Zo werd in 1970 kapelaan Adrianus Johannes Simonis tot bisschop van Rotterdam benoemd en in 1972 priester Johannes Gijsen tot bisschop van Roermond. Beiden stonden bekend om hun conservatisme.⁴¹ De verschillende reacties op deze benoemingen – van zowel meer progressieve als meer conservatieve katholieken – zorgden indirect voor meer onderlinge verdeeldheid in katholiek Nederland.⁴²

Progressievere katholieken keerden zich tegen de benoemingsbesluiten, omdat de benoeming van bisschoppen, volgens hun interpretatie van het Tweede Vaticaans Concilie, democratisch diende te gebeuren.⁴³ Het benoemingenbeleid vanuit Rome ging tegen deze verwachtingen in, wat betekende dat de progressieve stem niet krachtig

³⁹ P. van Geest, *Het rooms-katholicisme* (Kampen, 2000), 37-38; Van Aalderen, *Paus Johannes Paulus II* 73-74; Goddijn, Jacobs, van Tillo en van Haaren, *Tot vrijheid geroepen*, 188-190; 231-233.

⁴⁰ M. van den Bos, *Verlangen naar vernieuwing: Nederlands Katholicisme 1953-2003* (Amsterdam, 2012), 195-196; Van Geest, *Het rooms-katholicisme*, 38-39; L. Winkeler, 'De laatste vijftientig jaar: Polarisatie en dialoog', in: E. Borgman, B. van Dijk en T. Salemink (red), *Katholieken in de moderne tijd: Een onderzoek door de Acht Mei Beweging* (Zoetermeer, 1995), 97-98.

⁴¹ Palm, *Moederkerk*, 240; Van Geest, *Het rooms-katholicisme*, 39.

⁴² Van den Bos, *Verlangen naar vernieuwing*, 196.

⁴³ Crijnen, *Kardinaal Ad Simonis*, 143-190.

gehoord kon worden in het contact tussen de Nederlandse kerkprovincie en Rome.⁴⁴ Eén van de progressievere bisschoppen die zich uitliet over de rol van het Vaticaan bij deze benoemingen, was de aartsbisschop van de Nederlandse kerkprovincie, kardinaal Bernardus Alfrink. In de jaren zestig werd hij al gezien als een meer vooruitstrevende kardinaal, vanwege zijn voorkeur voor onder andere de bisschoppelijke collegialiteit. In een brief die hij later, in 1987, zou schrijven, was hij bitter gestemd over de rol van Rome bij de benoemingen. Volgens hem was hierdoor de onderlinge verstandhouding in de Nederlandse kerkprovincie veranderd in een "sfeer van polarisatie, wantrouwen, beschuldiging en agressie".⁴⁵

In conservatieve kringen werden de bisschopsbenoemingen anders beoordeeld. De conservatieve katholieken maakten zich in het algemeen zorgen over de verdergaande vernieuwingen van de jaren zestig en zij hadden de neiging vast te houden aan het meer traditioneleatholicisme. Dit omvatte de trouw aan het leergezag van de rooms-katholieke Kerk en het navolgen van het pauselijk gezag.⁴⁶ De intentie vanuit Rome was om de bisschoppen van de Nederlandse kerkprovincie op één (meer conservatieve) lijn te brengen.⁴⁷ Kortom, de opvattingen van katholieken over de bisschopsbenoemingen tonen de kloof die was ontstaan tussen conservatieve en progressieve katholieken. De benoemingen droegen bij aan een toenemend zwart-wit contrast tussen conservatieven en progressieven, die voelbaar was binnen de katholieke Kerk.

Eind jaren zeventig probeerde het gezag in Rome een antwoord te geven op de groeiende polarisatie door het aanstellen van Bernardus Willebrands als aartsbisschop van Utrecht. Daarmee kreeg hij de leiding over de Nederlandse kerkprovincie. Deze benoeming bracht niet het gewenste resultaat. Kardinaal Willebrands constateerde dat er tijdens de vergaderingen van de bisschoppen een sfeer van ruzie heerste.⁴⁸ De pasbenoemde paus Johannes Paulus II riep als gevolg hiervan de Nederlandse bisschoppen eind jaren zeventig naar Rome om de problemen op te lossen. Deze bijeenkomst, ook wel bekend als de 'Bijzondere Synode van de Bisschoppen van Nederland', vond plaats in 1980 en zal later in dit hoofdstuk in detail worden beschreven.

Bovengenoemde ontwikkelingen bepaalden de onderlinge sfeer binnen de katholieke Kerk bij het pausbezoek. Het is belangrijk om op te merken dat de beeldvorming van deze ontwikkelingen vanaf de jaren zestig tot de jaren tachtig grotendeels werden bepaald door progressieve katholieken die zich binnen de Kerk actief en binnen de samenleving zichtbaarder opstelden dan de conservatieve katholieken.⁴⁹ Conservatieve katholieken lieten hun zorgen via andere, indirectere kanalen horen en waren daardoor minder opvallend aanwezig. Zo kon het beeld ontstaan dat het om een

⁴⁴ J. Hulshof, et al., *Op grond van vertrouwen: de r.k. kerk in Nederland op de drempel van de 21ste eeuw* (Baarn, 1991), 49-50.

⁴⁵ Goddijn, Jacobs, van Tillo en van Haaren, *Tot vrijheid geroepen*, 197- 200.

⁴⁶ Derks, 'Een andere tijdgeest', 228

⁴⁷ Auwerda, *De kromstaf als wapen*, 183.

⁴⁸ Volgens Willebrands zorgde deze onenigheid in het leiderschap binnen de Kerk bij de kerkgangers voor een sfeer van teleurstelling, lijden en openlijk verzet tegen de bisschoppen. Hierdoor werd de onverschilligheid van de kerkgangers jegens de Kerk alleen maar vergroot; Van den Bos, *Verlangen naar vernieuwing*, 217-218.

⁴⁹ Derks, 'Modern Crusaders', 227-247.

zwart-wit contrast ging tussen ‘de conservatieven’ en ‘de progressieven’. Deze termen zijn echter niet toereikend om de complexe realiteit binnen katholiek Nederland in die tijd weer te geven. Het artikel van Derks – dat zich richt op de meer behoudende katholieken – bevestigt dat de toenmalige werkelijkheid niet zo zwart-wit te schetsen is.⁵⁰

1.2. De verwachtingen ten aanzien van de komst van de paus en de reacties op de aankondiging ervan

Tegen de achtergrond van dit complexe landschap binnen de katholieke Kerk in Nederland, waren veel katholieken verrast toen in november 1983 het voornemen van de paus om in mei 1985 een pastoraal bezoek te brengen aan de Benelux officieel werd aangekondigd. Er werd dan ook verschillend gereageerd op deze aankondiging, variërend van positief tot negatief en van bezorgd tot neutraal. Deze reacties kwamen uit alle geledingen van de Nederlandse kerkprovincie.

De eerste stappen in het organiseren van het bezoek van paus Johannes Paulus II aan Nederland dateerden al van oktober 1982. In datzelfde jaar werd door de Belgische bisschoppen het voorstel gedaan om de paus uit te nodigen in België. Vanuit Rome werd een reis naar de Benelux geopperd.⁵¹ Aanvankelijk werd er vanuit de Nederlandse bisschoppen terughoudend gereageerd op dit voorstel; ze waren niet enthousiast.⁵² Dat veranderde toen bisschop Gijsen van Roermond positiever reageerde op het bezoek; hij stelde voor dat hij het bezoek samen met de Belgische bisschoppen zou organiseren, waarbij een bezoek aan Nederlands Limburg niet mocht ontbreken.⁵³ Andere bisschoppen stemden in met het bezoek, omdat een bezoek aan België en Luxemburg exclusief Nederland slecht zou zijn voor katholiek Nederland.⁵⁴

1.2.1. Gemengde eerste reacties

Hoewel het idee van het pausbezoek in 1983 aanvankelijk niet enthousiast werd omarmd, was er voor een klein deel van de Nederlandse katholieken wel reden om optimistisch te zijn.⁵⁵ Dit had alles te maken met de Bijzondere Bisschoppensynode in 1980 te Rome, die de paus eind jaren zeventig bijeen riep, omdat hij bezorgd was over de eenheid binnen de Nederlandse Kerk, zowel onder de bisschoppen als onder de gelovigen.⁵⁶ Deze ontmoeting met de Nederlandse bisschoppen van 14 tot en met 31 januari 1980 had dan

⁵⁰ Derks, ‘Een andere tijdgeest’, 214.

⁵¹ Van Schaik, *Bedankt voor de bloemen*, 119; Goddijn, Jacobs, van Tillo en van Haaren, *Tot vrijheid geroepen*, 385.

⁵² Ibidem; Een goed voorbeeld van een terughoudend reacties kwam van Mgr. Simonis die aangaf dat het bezoek te vroeg kwam, omdat de polarisatie in Katholiek Nederland nog te groot was; Crijnen, *Kardinaal Ad Simonis*, 299.

⁵³ Van Schaik, *Bedankt voor de bloemen*, 119; Goddijn, Jacobs, van Tillo en van Haaren, *Tot vrijheid geroepen*, 385.

⁵⁴ KDC, Duetz, 1, ‘Aantekeningen “Benelux-Beraad”’, 24 februari 1983 te ‘s-Hertogenbosch.

⁵⁵ Van Schaik, *Bedankt voor de bloemen*, 119.

⁵⁶ Rkdocumenten, ‘Bijzondere Synode van de Bisschoppen van Nederland (1980)’, <https://www.rkdocumenten.nl/rkdocs/index.php?mi=650&dos=25> (geraadpleegd op 10 maart 2022); Bij de Bijzondere Bisschoppensynode ging het niet alleen om “samenwerking tussen bisschoppen”, maar ook een verbeterde relatie tussen bisschoppen en paus en “de verbondenheid en eenheid van allen binnen de Nederlandse kerkgemeenschap”; Van den Bos, *Verlangen naar vernieuwing*, 215-217.

ook tot doel de eenheid binnen de katholieke Kerk in Nederland te bevorderen. Tegen deze achtergrond bood het bezoek van de paus in 1985 een kans om bij te dragen aan het herstel van de eenheid tussen de Nederlandse kerkprovincie en het Vaticaan, alsmede tussen katholieken onderling.⁵⁷

Er waren echter ook bezorgde en kritische reacties uit de Kerk. Dit wordt onder andere duidelijk uit een gespreksverslag van 21 december 1983.⁵⁸ J. Hulshof en B. Schumacher, beiden studiesecretaris bij de Kerkprovincie, voerden in 1983 gesprekken met een aantal anoniem gebleven personen uit maatschappelijke, wetenschappelijke en kerkelijke kringen. Het doel was de verwachtingen en reacties op het mogelijke bezoek van de paus te bespreken.⁵⁹ De gesprekken wezen uit dat de geïnterviewden bezorgd waren over wat het pausbezoek zou kunnen aanrichten. Zo was men bezorgd dat katholieken meer vervreemd zouden raken van de kerkelijke hiërarchie. Men vreesde ook voor verharding van de al bestaande uiteenlopende opvattingen en maakte zich zorgen over de hoge kosten van het bezoek.

Daarnaast reageerden sommige geïnterviewden ronduit negatief op het voorgenomen bezoek, met als reden dat het bezoek niet aansloot bij de situatie van de katholieke Kerk van destijds. Een van de gesprekspartners zei: "Het is alsof mensen een feest gaan organiseren in een huis waar een ernstige ziekte is."⁶⁰ Uit deze bezorgde en negatieve reacties bleek dat hun verwachtingen van het bezoek ronduit laag waren. Gezien ervaringen met de andere reizen van de paus was het volgens hen onrealistisch om te verwachten dat de paus "een dialoog aangaat met de gelovigen".⁶¹ Het bezoek zou volgens hen niet leiden tot eenheid van de geloofsgemeenschap en was te incidenteel, waardoor het onpersoonlijk en hectisch zou kunnen worden. Tenslotte was er de angst voor de toespraken van de paus, omdat men vreesde dat hij wonden zou openrijten over verschillende gevoelige kwesties.⁶²

Naast de personen die werden geïnterviewd, uitten ook individuele katholieken op eigen initiatief hun bezorgdheid. Zo voerde R. Smit een gesprek met 'Stichting Pausbezoek Nederland'. De aanleiding was het krantenartikel 'De paus moet niet komen' van de Nederlands rechtsgeleerde en voormalig PvdA-Kamerlid, Erik Jurgens, dat was verschenen in *De Tijd* van 19 augustus 1983. Jurgens stond toen bekend als progressief katholiek en had in de bundel *Uit de grond van ons hart* al kritiek geuit op het beleid van het Vaticaan en hij liet zich sceptisch uit over het verwachte pausbezoek.⁶³ Dit

⁵⁷ Bots, *Documentatie over het Nederlands Katholicisme aan de vooravond van het pausbezoek*, 110.

⁵⁸ KDC, Duetz, 2, 'Secretariaat van de R.K. kerkprovincie in Nederland, Nederland en het Pausbezoek: Verslag van een aantal gesprekken, samengesteld door B. Schumacher en J. Hulshof (studiesecretarissen SRKK)' 21 december 1983, 4-5.

⁵⁹ Idem, 1.

⁶⁰ Idem, 2.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Zo maakte men zich in de gesprekken zorgen dat hij ging spreken over de benoemingen van de bisschoppen en dat hij de angst van mensen voor ontwikkelingen en problemen zou bevestigen. Verder maakten zij zich zorgen dat hij zich te expliciet zou uitlaten over seksuele ethiek, huwelijksethiek en het celibaat; Idem, 4-5.

⁶³ Zo stelde Jurgens in de bundel *Uit de grond van ons hart* dat de eenheid onder andere niet meer mogelijk is, mede dankzij de door hem zo genoemde "ontmoedigende bijzonder synode in 1980?"; M. van der Plas, *Uit de grond van ons hart: open brieven aan paus Johannes Paulus II* (Weesp, 1985), 192. Daarnaast had hij

krantenartikel riep destijds veel reacties op. R. Smit constateerde dat katholiek Nederland uit twee groepen leek te bestaan: katholieken die het bezoek van de paus toejuichten en katholieken die zich onverschillig of afzijdig opstelden. Volgens Smit was er echter nog een derde groep katholieken: zij die bezorgd waren over de toegenomen spanning in de verhouding van de bisschoppen met Rome, maar vooral in de tegenstelling tussen de meer progressieve en meer conservatieve gelovigen in katholiek Nederland.⁶⁴

1.2.2. Zorgen vanuit de clerus

Vanuit de verschillende religieuze ordes werd ook met bezorgdheid en kritiek gereageerd op de aankondiging van de komst van de paus. Dit wordt goed geïllustreerd in een brief van de Algemene Raad van de Nederlandse Religieuze Synode (KNR) van 8 augustus 1983 aan 'Stichting Pausbezoek Nederland'. Uit deze brief blijkt dat de KNR het bezoek in eerste instantie niet afkeurde, aangezien het bezoek volgens hen een positieve invloed zou kunnen hebben. De KNR spreekt uit dat ze hoopt op een eerlijke ontmoeting van de paus met alle geledingen van de Kerk. De KNR gaf evenwel aan te vrezen dat het bezoek zou leiden tot nog grotere spanningen in het kerkelijk klimaat en een nasleep van bittere en beschuldigende opmerkingen jegens de katholieke Kerk. De kern van de kritiek van de KNR kwam erop neer dat zij er niets voor voelde om voor de kosten van het pausbezoek op te draaien. Dit zou namelijk in tegenspraak zijn met het eigen 'charisma' waarbij geld voor specifieke doelen, voornamelijk gericht op projecten voor de armen, beschikbaar werd gesteld.⁶⁵

Ook werd per bisdom verschillend gedacht over het voorgenomen pausbezoek, zoals blijkt uit brieven die vanuit bestuurlijke geledingen gestuurd werden. Zo stuurde de Dekenale Pastorale Raad van Utrecht op 15 januari 1984 een brief aan de bisschoppenconferentie van de Nederlandse kerkprovincie.⁶⁶ De Dekenale Pastorale Raad was ervan overtuigd dat het bezoek van de paus van essentieel belang was voor de katholiciteit van de Kerk en dat dit een vruchtbare ontmoeting zou kunnen worden. De Raad maakte zich echter zorgen over de staat van de voorbereidingen op het bezoek van de paus. Zo benadrukte de Raad dat er weinig of geen overleg was geweest met de gelovigen over de wenselijkheid van een pausbezoek. Verder was er "de onmiskenbare spanning onder de gelovigen over het huidige beleid van Rome, [...] als gevolg [...] van de benoeming van bisschoppen sinds 1970 en de Bijzondere Bisschoppensynode in 1980".⁶⁷ De Raad wees erop dat een grote groep gelovigen, ondanks hun respect voor de paus, nog

ook geen vertrouwen in de komst van de paus, omdat hij niet overtuigd leek te zijn van de bedoelingen van de paus met de Nederlandse kerkprovincie; M. van der Plas, *Uit de grond van ons hart*, 190.

⁶⁴ KDC, Duetz, 2, 'Secretariaat van de R.K. kerkprovincie in Nederland, Verslag van het gesprek met Mr. Dr. Smit op 14 oktober door J. Hulshof' Utrecht, 31 oktober 1983, 1-2.

⁶⁵ Feiten en Meningen, 'Nederland: KNR en pausbezoek', *Archief van de kerken*, jrg. 37 nr. 11, 5 december 1983, 23-24.

⁶⁶ De bisschoppenconferentie is een vergadering van bisschoppen van een land of groter gebied om op uiteenlopende terreinen gezamenlijk beleid te maken en uit te voeren. De Nederlandse bisschoppenconferentie bestaat uit de zeven residerende bisschoppen en hun hulpbisschoppen; G. Harinck, *Christelijke Encyclopedie. I, A-Gogh*. (Kampen, 2005), 209-210.

⁶⁷ KDC, Duetz, 3, 'Brief van leden van Dekenale pastorale raad Utrecht aan de bisschoppenconferentie van de Nederlandse Kerkprovincie, Utrecht, 15 januari 1984, 1-3.

steeds tegen het pausbezoek was of er onverschillig tegenover stond. De Raad verwachtte van de paus dat hij zou luisteren naar de behoeften van Nederlandse katholieken.⁶⁸

Enkele maanden later, op 4 oktober 1984, schreven de heren N. Bronzwaer en D.P.R. Frantzen namens de Diocesane Pastorale Raad van het Bisdom Roermond een brief aan bisschop Gijsen. Net als in de hierboven genoemde brief van de Dekenale Pastorale Raad van Utrecht stond de Raad van Bisdom Roermond positief tegenover het bezoek, omdat zij verwachtte dat het “vele goedwillenden ongetwijfeld een ruim hart onder de riem zou steken”.⁶⁹ Net zoals in Utrecht maakte de Diocesane Pastorale Raad in Roermond zich zorgen over de situatie in Nederland. Dat betrof verschillende ontwikkelingen, zoals de legalisering van abortus en de constatering dat vele gelovigen volgens de Raad “niet meer begrijpen wat Christus heeft gebracht”.⁷⁰ Met deze brief gaf de Diocesane Pastorale Raad uiting aan zorgen over een antichristelijke trend in de samenleving.⁷¹

Wat opvalt is dat de Diocesane Pastorale Raad van Roermond de zorgelijke situatie in katholiek Nederland anders beschrijft dan de Utrechtse Raad dat doet. Waar de Dekenale Pastorale Raad in Utrecht, mede door gebeurtenissen uit het verleden, meer de nadruk legt op onverschillige verwachtingen van gelovigen legt de Diocesane Pastorale Raad in Roermond de nadruk meer op maatschappelijke tendensen. Het verschil in reactie valt te begrijpen tegen de achtergrond van het meer conservatieve beleid in Bisdom Roermond van Bisschop Gijsen tegenover de meer progressieve lijn van de Dekenale Pastorale Raad in Utrecht. Hieruit blijkt dat de tegenstrijdige kerkvisies tot uiting kwamen in de wijze waarop er tegen het bezoek van de paus werd aangekeken.⁷²

Kortom, de aankondiging van het bezoek van de paus in 1983 leidde tot een verscheidenheid aan reacties, variërend van bezorgd tot negatief, met enkele optimistische uitzonderingen. Dat de paus naar Nederland zou komen, werd aanvankelijk als verrassend en verontrustend ervaren, wat niet bevorderlijk bleek voor de sfeer in het kerkelijk klimaat die na de bekendmaking ontstond. In de jaren die op de aankondiging in 1983 volgden, verbeterden de verhoudingen niet. De reacties op het pausbezoek werden in het najaar van 1984 alleen maar heviger. De verschillen tussen de conservatieve en de progressieve katholieken namen steeds verder toe, waardoor de bezorgdheid omtrent het pausbezoek groeide.

1.2.3. De kritiek zwelt aan

Op 3 juli 1984 verklaarde Mgr. Simonis in een interview over de voorbereidingen op het bezoek van de paus, “dat er alleen ontmoetingen zullen plaatsvinden met mensen die op een loyale manier in de kerk willen staan”.⁷³ Deze verklaring maakte veel kritische en

⁶⁸ KDC, Duetz, 3, ‘Brief van leden van Dekenale pastorale raad Utrecht aan de bisschoppenconferentie van de Nederlandse Kerkprovincie, Utrecht, 15 januari 1984, 1-3.

⁶⁹ Nederland: Pauselijk bezoek ‘Brief van de Diocesane Pastorale Raad van het bisdom Roermond aan de bisschop’, Archief van de kerken, jrg. 40 nr. 4, 4 oktober 1985, 342-343.

⁷⁰ Idem, 342-343.

⁷¹ Idem, 343.

⁷² Goddijn, Jacobs, van Tillo en van Haaren, *Tot vrijheid geroepen*, 274-277; 291.

⁷³ NRC-Archief, ‘Simonis is vooral in het buitenland gewaardeerd’, <https://www.nrc.nl/nieuws/1993/04/27/simonis-is-vooral-in-het-buitenland-gewaardeerd-7180970-a770462> (geraadpleegd op 18 januari 2022).

progressieve katholieken van streek. Het gevolg was dat de reeds lang bestaande kritische, opstandige en negatieve gedachten over het bezoek vanaf dat moment steeds heftiger tot uiting kwamen.

Enige tijd na deze commotie kwamen de Nederlandse bisschoppen op 8 september 1984 met een schriftelijke reactie op het pausbezoek voor de gelovigen, waarin ze het bezoek als hoopvol bestempelden. In deze brief constateerden zij dat “velen onder u oprecht verheugd zijn over dit bezoek en er vol verwachting en hoop naar uitzien”.⁷⁴ Ook gaven ze aan dat er gelovigen waren die blij gaven van oprechte bezorgdheid. Binnen het speelveld van reacties positioneerden zij zich door toe te lichten dat, ondanks de negatieve en positieve reacties, zij dankbaar waren dat de paus de uitnodiging had aanvaard. Hun boodschap aan de gelovigen was om “ons niet te laten ontmoedigen door de conflicten en de kerkelijke situatie in deze tijden”.⁷⁵ Zij meenden dat het pausbezoek van groot belang voor de toekomst van het christelijke geloof in Nederland zou kunnen zijn. Deze brief wekt de indruk dat vanuit de Nederlandse bisschoppen werd teruggegrepen op de Bijzondere Bisschoppensynode in 1980 die immers een poging was geweest eenheid tussen het Vaticaan en de Nederlandse kerkprovincie, dan ook tussen de bisschoppen en de katholieken onderling, te bevorderen.⁷⁶

Dit optimisme van de Nederlandse bisschoppen staat in schril contrast met de eerdere gevoelige verklaring van aartsbisschop Simonis. Die was voor veel progressieve katholieken een teken dat het kwaad was geschied. Veel prominente en progressievere katholieken zochten nu naar alternatieve wegen om uiting te kunnen geven aan de kritische gevoelens die veroorzaakt waren door de verklaring van 3 juli. Zo schreven katholieke hoogleraren van verschillende rijksuniversiteiten en hogescholen in Nederland een brief aan paus Johannes Paulus II op 18 oktober 1984. In deze brief gaven zij blijk van hun bezorgdheid doordat “de mogelijkheden voor een werkelijke dialoog tussen de hiërarchie en gelovigen en voor een inbreng van de wetenschappen in het beleid in de kerk teruggedrongen dreigen te worden naar het peil van voor het Tweede Vaticaans Concilie”.⁷⁷ Deze hoogleraren gaven aan dat dit in het contact met studenten en collega's resulteerde in “onverschilligheid of bijtende, niet altijd ontrechte, kritiek ten aanzien van het reilen en zeilen van de katholieke Kerk, zowel in Nederland als daarbuiten”.⁷⁸

Daarnaast ontstonden er twee initiatieven, die de kritische houding van katholieken tot uitdrukking bracht. Het eerste initiatief was van M. van der Plas, journalist van de Elsevier. Hij publiceerde het boek *Uit de grond van ons hart*, een verzameling van 56 open brieven aan de paus, geschreven in het najaar van 1984. In dit boek uitten katholieken hun zorgen en kritiek. Dezelfde Van der Plas stond in 1985 aan de basis van een gevoelige en veelbesproken tentoonstelling *Katholiek Nederland en de paus* die op 22 maart 1985 werd gehouden in het Catharijneconvent, waar zijn kritische speech een illustratie was van de

⁷⁴ Pausbezoek aan Nederland, 'Brief van de R.K. Bisschoppen van Nederland over het aanstaande bezoek van de paus, 8 september 1984', Archief van de kerken, jrg. 39 nr. 10, 29 oktober 1985, 25.

⁷⁵ Idem, 26.

⁷⁶ Bots, *Documentatie over het Nederlands Katholicisme aan de vooravond van het pausbezoek*, 110-111.

⁷⁷ KDC, Duetz, 4, 'Conceptbrief aan Stichting Pausbezoek Nederland van aantal katholieke hoogleraren aan Rijks Universiteit en Hogescholen aan de paus', 29 oktober 1984, 1-7.

⁷⁸ Ibidem.

kloof binnen katholiek Nederland.⁷⁹ Het tweede initiatief was de oprichting van het Platform Initiatieven Pausbezoek (PIP), die enkele dagen voor het pausbezoek een grootschalige manifestatie organiseerde. Op deze dag hoopte men een ontmoeting te organiseren voor voorstanders van vernieuwende tendensen in de Kerk, ook wel bedoeld om 'het andere gezicht van de Nederlandse kerkprovincie' te laten zien. Hieruit ontstond de Acht Mei Beweging.⁸⁰

Kortom, de ontwikkelingen in het najaar van 1984 tot aan het bezoek, leidden ertoe dat twijfel in 1985 plaats maakte voor regelrechte afwijzing van het pausbezoek.⁸¹ Het gevolg was een sfeer van verwarring en voelbare polarisatie onder katholieke gelovigen. Dit bleek onder andere uit de felle en wantrouwende reactie op het aangekondigde pausbezoek in het opinieweekblad *De Tijd* op 1 februari 1985 van de progressieve Vlaamse theoloog Edward Schillebeeckx. Schillebeeckx was een spreekbuis voor progressieve katholieken, vanwege zijn opvattingen over de vrouw in het ambt, kerkelijke echtscheiding en afschaffing van het priestercelebaat. Zo had hij zich in de jaren tachtig al fel gekant tegen het conservatieve beleid van Johannes Paulus II en beschreef hij hem als een 'alleenheerser'.⁸² Diezelfde Schillebeeckx stelde dat het bezoek van de paus de polarisatie tussen katholieken zou verergeren: "De paus komt hier niet om te luisteren, maar om te verkondigen wat wij moeten denken en doen."⁸³ Hoewel de denkbeelden van Schillebeeckx niet representatief waren voor iedere kritische katholiek, bevestigde dit dat de progressieve katholieken – gesteld op hun eigen vrijheden – niet blij waren met een bezoek van de conservatievere paus Johannes Paulus II. Toch hoopten de meer conservatieve gelovigen dat zijn bezoek vruchtbaar zou kunnen zijn en de eenheid zou bevorderen.⁸⁴

Naast enkele individuele katholieken die expliciet van zich lieten horen, is interessant om te weten hoe de rest van de gelovigen over het bezoek van de paus dacht. Deze vraag kan deels worden beantwoord door de enquêtes over het pausbezoek die in 1985 onder katholieken werden gehouden. Ten eerste bleek uit een NIPO-onderzoek op 4 maart 1985 dat de meesten niet geïnteresseerd waren in een bezoek van de paus.⁸⁵ Een ander onderzoek onder katholieken, uitgevoerd door de KRO in samenwerking met Bureau Intomart, schetste een positiever beeld. Uit de resultaten bleek dat meer dan de helft van hen het bezoek van de paus aan ons land op prijs stelde. Bijna een derde dacht dat het beter zou zijn als hij niet zou komen. Verder werd in het onderzoek opgemerkt dat katholieken, bij wie het geloof een belangrijke rol speelde in hun leven, de meest positieve

⁷⁹ Van Schaik, *Bedankt voor de bloemen*, 128.

⁸⁰ Van den Beld, *Het andere gezicht van de kerk*, 33-36

⁸¹ Goddijn, Jacobs, van Tillo en van Haaren, *Tot vrijheid geroepen*, 385.

⁸² Idem, 176;301

⁸³ Crijnen, *Kardinaal Ad Simonis*, 301.

⁸⁴ Bots, *Documentatie over het Nederlands Katholicisme aan de vooravond van het pausbezoek 11-15 mei 1985* 110; Goddijn, Jacobs, van Tillo en van Haaren, *Tot vrijheid geroepen*, 389.

⁸⁵ In het NIPO-onderzoek, dat op 4 maart 1985 in opdracht van Elsevier Magazine werd gepubliceerd waren resultaten afkomstig van 1.104 katholieke respondenten. De desinteresse blijkt uit de volgende vraag die werd gesteld over de komst van de paus: "hoe zijn uw gevoelens over het bezoek van de paus aan ons land?" De reacties waren als volgt: 3% tevreden, gelukkig; 27% eens; 43% stoort me niet; 24% oneens; 3% geen uitspraak; Nederland: Pauselijk bezoek 'Elsevier/Nipo-enquête', Archief van de kerken, jrg. 40 nr. 4, 4 oktober 1985, p. 352-355.

houding hadden ten opzichte van de paus en de grootste verwachtingen hadden van zijn bezoek aan Nederland. Daarnaast beschouwde 26% van de katholieken de onderlinge eenheid van de bisschoppen in Nederland, de eenheid van katholieken onderling en de relatie tussen Nederland en Rome als belangrijke thema's, waaraan de paus aandacht zou moeten schenken.⁸⁶

1.3. Reacties vanuit niet-katholiek Nederland

Het bezoek van de paus hield niet alleen mensen binnen de katholieke Kerk bezig, maar het had ook effect op mensen buiten de Kerk. Uit verschillende hoeken van de samenleving werd gereageerd op de aankondiging van de komst van de paus. Zo werden er gesprekken gevoerd tussen de Stichting Pausbezoek Nederland en vertegenwoordigers van Nederlandse Joodse gemeenschappen en protestantse kerken, in de vorm van het OJEC (overlegorgaan van Joden en Christenen). Een ontmoeting tussen de paus en Joodse gemeenschappen zou immers een goede gelegenheid zijn om gevoelige thema's bespreekbaar te maken: namelijk, de negatieve rol die de katholieke Kerk in het verleden zou hebben gespeeld met betrekking tot antisemitisme. De Joodse vertegenwoordigers stelden echter enkele voorwaarden aan een ontmoeting met de paus. Het stellen van voorwaarden leidde tot ergernis aan de kant van Rome, wat er uiteindelijk toe leidde dat de Joodse gemeenschappen zich terugtrokken. Ook de reacties van protestantse gemeenten waren wisselend.⁸⁷

Daarnaast waren er vele negatieve reacties en diverse manifestaties die niet bijdroegen aan het optimisme over de aankondiging van de komst. Veel mensen die het niet eens waren met de standpunten van Johannes Paulus II lieten van zich horen. Zo organiseerde het Amsterdamse weekblad voor studenten *Propria Cures* een campagne *Stop de paus*, waarbij de oproep werd gedaan om rookbommen naar de pausmobiel te gooien.⁸⁸ Verder hingen er in Amsterdam posters met de oproep: "F.15.000 beloning voor het liquideren van Karol Wojtyła, alias Paus Johannes Paulus II", afkomstig van een kraker genaamd Leo Adriaenssen.⁸⁹

Ten slotte speelden de media in de Nederlandse samenleving een belangrijke rol bij het versterken van de negatieve sfeer rond het pausbezoek. Deze media, die dagelijks verslag konden doen van het pausbezoek, gaven ruim baan aan de negatieve reacties. Enkele bekende voorbeelden hiervan zijn de ex-priester Hermann Hegger, die mensen via advertenties in gereformeerde kranten waarschuwde voor het bezoek van de paus, die hij een antichrist noemde.⁹⁰ Een ander voorbeeld was de bekende sarcastische en ludieke

⁸⁶ In dit onderzoek werden 1.730 katholieken telefonisch ondervraagd. De concrete cijfers betreffende in hoeverre mensen het bezoek van de paus op prijs stelde, was als volgt: 16% stelde het zeer op prijs; 41 % enigszins; 16% niet; 15 % helemaal niet en 12 % maakte het niet uit; Nederland: Pauselijk bezoek 'Enquête KRO in samenwerking met Intomart', Archief van de kerken, jrg. 40 nr. 4, 4 oktober 1985, p. 350-352.

⁸⁷ Crijnen, *Kardinaal Ad Simonis*, 303-306.

⁸⁸ Idem, 302.

⁸⁹ Andere Tijden, 'De paus in Nederland, 1985', <https://anderetijden.nl/aflevering/540/De-paus-in-Nederland-1985> (geraadpleegd op 15 januari 2022).

⁹⁰ De woesteweg.nl, 'Bij het overlijden van DS. H.J. Hegger', <http://www.dewoesteweg.nl/wp-content/uploads/2008/12/C.J.-Buys-Bij-het-overlijden-van-H.J.-Hegger.pdf> (geraadpleegd 20 januari 2022), 5.

actie van Henk Spaan en Harry Vermegen, die een spotlied schreven over de paus genaamd 'Popie Jopie'.⁹¹ Feit was dat, op enkele uitzonderingen na, de meer progressieve journalisten en programmamakers de dienst uitmaakten in de mediawereld.⁹²

Concluderend kan gesteld worden dat de aankondiging dat paus Johannes Paulus II in 1985 een bezoek zou brengen aan Nederland als een verrassing kwam en voor velen zelfs onwenselijk was. Het onbegrip over de timing van deze aankondiging is begrijpelijk tegen de achtergrond van de reeks gebeurtenissen, conflicten en misverstanden die hadden plaatsgevonden onder katholieken vanaf het Tweede Vaticaans Concilie. De uiteenlopende verwachtingen van conservatieve en progressieve katholieken bepaalden voor een groot deel hoe men op de aankondiging van het pausbezoek reageerde en verklaart waarom de reacties grotendeels bezorgd, negatief of neutraal waren, met slechts een paar positieve reacties. De publieke opinie over de paus, die door de negatieve berichtgeving werd gevoed, maakte het niet gemakkelijk om zijn bezoek te organiseren.

⁹¹ Van Schaik, *Bedankt voor de bloemen*, 130.

⁹² Zoals Marjet Derks in haar artikel liet zien, waren al veel media in de jaren zestig sterk vernieuwingsgezind; Derks, 'Een andere tijdgeest', 202; 205.

2. Stichting Pausbezoek Nederland

Het organiseren van het pausbezoek leek, gezien de situatie binnen de Nederlandse Kerk en samenleving, een flinke opgave te worden. Het was de Stichting Pausbezoek Nederland die het uiteindelijk mogelijk maakte om de paus naar Nederland te laten komen. In dit hoofdstuk zal worden uiteengezet hoe deze Stichting - in de context van de bezorgdheid over de situatie in de Nederlandse kerkprovincie - tot stand is gekomen. Wie waren de mensen in de Stichting? Welke invloed hadden bepaalde mensen in het bestuur? Op welke manier kan dit bestuur gekarakteriseerd worden en hoe stonden zij in de polemiek tussen conservatieve en progressieve krachten die dit pausbezoek omringden? Daarnaast zal worden gekeken naar de verwachtingen en motieven van het bestuur ten aanzien van het pausbezoek.

2.1. Oorsprong van de Stichting Pausbezoek Nederland

Toen de Nederlandse Bisschoppenconferentie in 1983 besloot de paus in Nederland te ontvangen, voorzag kardinaal Willebrands al gauw de organisatorische moeilijkheden die een dergelijk bezoek met zich mee zou brengen.⁹³ Een oplossing voor dit probleem werd voor het eerst besproken in het 'Benelux-Beraad' van 24 februari 1983.⁹⁴ Er werd voorgesteld iemand uit het bedrijfsleven te vragen, die de organisatie van het pausbezoek op zich kon nemen. De keuze viel daarbij op H.B. van den Biggelaar, een C&A-functionaris.⁹⁵ Het Benelux-Beraad meende ook dat er een goed platform moest komen waarbinnen Van den Biggelaar als coördinator kon fungeren.⁹⁶ In de daaropvolgende maanden kreeg dit platform gestalte in de vorm van een kerkelijke instelling genaamd 'Stichting Pausbezoek Nederland'.⁹⁷

Ofschoon de Bisschoppenconferentie tijdens de vergadering van 12 en 13 juni 1983 goedkeuring aan de statuten van de organisatie gaf, was er in dit stadium weinig enthousiasme onder de bisschoppen over het pausbezoek. In een interview met Van den Biggelaar, waarin werd teruggeblikt op deze periode, omschreef hij het denken van de bisschoppen als volgt: "We hebben de paus uitgenodigd en we zien nu wel wat er gaat gebeuren." Van den Biggelaar was het niet eens met deze houding van de bisschoppen en concludeerde dat er nog veel werk aan de winkel was.⁹⁸ De Stichting had zich immers tot doel gesteld verantwoordelijkheid te dragen voor de voorbereiding en begeleiding van

⁹³ De Nederlandse kerkprovincie beschikte bijvoorbeeld niet over de nodige arbeidskrachten om het bezoek mogelijk te maken; 'H. van den Biggelaar, directeur Stichting Pausbezoek, blikt terug, Een monoloog van een strijdbare katholiek op zoek naar een split spiritualiteit', in: informatiebulletin 1-2-1, uitg. afdeling Pers en Publiciteit Secretariaat van het R.K. Kerkgenootschap in Nederland, jaargang. 14 nr. 2 (1985), 729.

⁹⁴ De leden die aanwezig waren bij de vergaderingen van het Benelux-Beraad waren voornamelijk afkomstig uit het Secretariaat van het Rooms-Katholiek Kerkgenootschap (SRKK). Het Benelux-Beraad zou oorspronkelijk slechts een "voorbereidend clubje" zijn; KDC, Duetz, 1, 'Aantekeningen van de Benelux-Beraad te Utrecht, 17 maart 1983, 1-2.

⁹⁵ Ibidem.

⁹⁶ KDC, Duetz, 1, 'Aantekeningen "Benelux-Beraad" te 's-Hertogenbosch, 21 maart 1983, 1-2.

⁹⁷ KDC, Duetz, 1, 'Sekretariaat Bisschoppenkonferentie: verslag van het gesprek bisschoppenconferentie met de heer H. van de Biggelaar op maandag 11 april 1983 te Maarssen', 26 april 1983 te Utrecht, 1-2.

⁹⁸ H. van den Biggelaar, directeur de Stichting Pausbezoek, blikt terug, Een monoloog van een strijdbare katholiek op zoek naar een split spiritualiteit', in: informatiebulletin 1-2-1, uitg. afdeling Pers en Publiciteit Secretariaat van het R.K. Kerkgenootschap in Nederland, jaargang. 14 nr. 2 (1985), 729.

het bezoek van paus Johannes Paulus II aan Nederland, alsmede voor de pastorale, financiële en organisatorische werkzaamheden die met het bezoek samenhangen.⁹⁹ Deze actieve houding van Van den Biggelaar was de reden dat hij werd binnengehaald. Als de Stichting eenmaal goed zou draaien, zou dat immers ten goede komen aan haar imago en missie.¹⁰⁰

2.2. Het Dagelijks Bestuur: de kern van Stichting Pausbezoek Nederland

De eindverantwoordelijkheid lag in handen van de Nederlandse bisschoppenconferentie die het Algemeen Bestuur vormde. De Nederlandse bisschoppen droegen de organisatie over aan het Dagelijks Bestuur (DB) van de Stichting en hielden zelf op de achtergrond een oogje in het zeil.¹⁰¹ In het Dagelijks Bestuur werden de volgende personen benoemd: kardinaal Willebrands als voorzitter, die in 1983 werd vervangen door Mgr. Simonis. De voorzitter werd bijgestaan door Mgr. H.C.A. Ernst. De vicevoorzitter was H.A. van Munster. Verder werden benoemd: pater J. Hulshof als secretaris en J. Klok als de penningmeester. Het bestuur werd geleid door Van den Biggelaar als directeur. Bij zijn aanstelling zocht hij secretariële ondersteuning en koos L.M. Duetz-Gerlings. In 1984 kwam daar mevrouw M.G. Koekoek bij. De oorspronkelijke woordvoerder was H.P.G. Kouwenhoven, die op 1 augustus 1984 werd vervangen door T.M. Palstra.¹⁰² De samenstelling van het Dagelijks Bestuur lag op papier vast, maar gedurende de twee jaar waarin het bestuur functioneerde veranderde de samenstelling regelmatig.¹⁰³ Dit onderzoek beperkt zich tot de Stichting Pausbezoek Nederland, omdat er weinig bekend is over de Stichting als organisator van het pausbezoek en er een overzicht kan worden gegeven aan de hand van nieuw archiefmateriaal. Dit onderzoek zal zich beperken tot personen uit het Dagelijks Bestuur van de Stichting Pausbezoek Nederland. Deze leden van het bestuur waren namelijk degenen die de kar trokken waar het de organisatie van het pausbezoek betrof.

2.3. Spraakmakende figuren met invloed

Het Dagelijks Bestuur bestond uit enkele spraakmakende figuren die, vanwege hun machtsposities in het toenmalige katholieke landschap een belangrijke rol speelden in de imagovorming van de Stichting.

⁹⁹ KDC, Duetz, 1, 'Statuten Stichting Pausbezoek Nederland: uitgegeven door Jan Willem Koch Notaris Utrecht', datum staat niet vermeld, 1-4.

¹⁰⁰ Idem, 1.

¹⁰¹ Uit artikel 3, lid 1 van de statuten van Stichting Pausbezoek Nederland blijkt dat de Nederlandse Bisschoppenconferentie als algemeen bestuur het hoogste gezag van deze instelling vormt en het algemene beleid bepaalt. Hoewel belast met het toezicht op het dagelijks bestuur, dat verantwoordelijk was voor de voorbereiding, coördinatie en uitvoering van het pausbezoek (artikel 3, lid 2 van de stichting), hield het algemeen bestuur in de praktijk afstand van de werkzaamheden die het bezoek met zich meebracht; KDC, Duetz, 1, 'Statuten Stichting Pausbezoek Nederland: uitgegeven door Jan Willem Koch Notaris Utrecht', datum staat niet vermeld op het archiefstuk, 1-2.

¹⁰² De woordvoerder werd bijgestaan door de afdeling Pers en Publiciteit van het SRKK en medewerkers van het centraal perscentrum. Palstra werd bijgestaan door adjunct-perschef, L. Feyen en de directiesecretaresse mw. P. van Drie; KDC, Duetz, nr. 21: 'Werkmap Pausbezoek', 1985, 17.

¹⁰³ Enkele personen die ook nauw betrokken waren, maar in deze scriptie niet naar voren zullen komen waren: B. Schumacher, J. Smulders, mevr. M. Steemers, H. Meeussen, en H. Eijpe; KDC, Duetz, nr. 21: 'Werkmap Pausbezoek', 1985, 17.

Zo speelde bijvoorbeeld Aartsbisschop Kardinaal J.G.M. Willebrands een belangrijke rol bij de aftrap van de Stichting Pausbezoek Nederland. Willebrands drukte zijn stempel op de voorbereiding door het belang van het 'oecumenische karakter' van het bezoek te benadrukken.¹⁰⁴ Het voorzitterschap van de Stichting werd in 1983 overgedragen aan Mgr. Simonis. Simonis stond voor een meer behoudende richting in katholiek Nederland. Zo schoten vele uitspraken en beleidskeuzes van Simonis bij progressieve katholieken doorgaans in het verkeerde keelgat.¹⁰⁵ Opmerkelijk was dat hij in eerste instantie niet enthousiast was over de komst van de paus, omdat hij vond dat Nederland te gepolariseerd was. De benoeming in 1983 van Simonis als Bisschop van Rotterdam, tot aartsbisschop van Utrecht was dan ook een teleurstelling voor kardinaal Willebrands.¹⁰⁶ Ook in het Dagelijks Bestuur bleef deze benoeming niet onopgemerkt. Het stelde zich de vraag of de benoeming van Simonis consequenties zou hebben voor hun verdere werkwijze en of "het diaconaal en oecumenische karakter dat wij eraan zouden willen geven nagestreefd kon blijven".¹⁰⁷ Uit documenten en correspondentie van de Stichting blijkt echter dat de samenwerking tussen de andere organisatoren en Simonis niet per se onaangenaam was.¹⁰⁸

Desondanks hebben de uitspraken en besluiten van Simonis invloed gehad op de werkwijze van het Dagelijks Bestuur van de Stichting. Een voorbeeld is de in het vorige hoofdstuk genoemde uitspraak van Mgr. Simonis, waarin hij sprak over 'loyale' katholieken, wat onder de meer progressieve katholieken voor opwinding zorgde. Een ander voorbeeld is de werkwijze van Mgr. Simonis rondom de kwestie van de Nederlandse feministe en theologe C.J.M. Halkes, hetgeen leidde tot rumoer binnen het bestuur. Halkes, die pleitte voor de positie van vrouwen in de Kerk en de vaandeldraagster was van de Nederlandse feministische theologie, poogde al sinds de jaren zestig de kerk van binnenuit te veranderen met als doel de volwaardige participatie van vrouwen in kerk en samenleving.¹⁰⁹ In de vergadering op 28 februari 1985 kwam ter sprake dat mevr. Halkes als spreekster door Simonis niet werd geaccepteerd. Mgr. Ernst wees erop dat er misschien meer schade zou worden berokkend als mevr. Halkes geweerd zou worden dan wanneer zij tijdens deze ontmoeting het woord zou voeren. De aanwezigen van de vergadering meenden dat "[De] afwijzing van mevr. Halkes gevolgen heeft die zeer nadelig zijn voor de ontmoeting en voor het pausbezoek. Een aantal mensen zal zich genoodzaakt

¹⁰⁴ K. Schelkens, *Johannes Willebrands: een leven in gesprek* (Amsterdam, 2020), 439-442; 447.

¹⁰⁵ Onder veel progressievere katholieken was nogal wat beroering ontstaan over de benoeming van Simonis vanwege het feit dat hij zich in discussies opstelde als uitgesproken verdediger van het Vaticaanse leergezag; Crijnen, *Kardinaal Ad Simonis*, 275-290.

¹⁰⁶ Van Schaik, *Bedankt voor de bloemen*, 102.

¹⁰⁷ KDC, Duetz, 1, 'Aantekeningen "Benelux-Beraad", 8 juli 1983', 1.

¹⁰⁸ Zie ook een artikel van de perschef Palstra, waarin hij zijn ervaringen met Simonis schetst. In aanloop naar het pausbezoek zegt Palstra het volgende over Simonis: "Het was toch nog even wénnen, voor de aartsbisschop en voor ons. Zo kwam hij op de fiets langs om de werkers en werksters succes en sterkte te wensen. Het was een vluchtig bezoekje, maar het wordt op prijs gesteld."; KDC, Duetz, 10, 'Hollands Dagboek door Theo P.M. Palstra, NRC Handelsblad', 11 mei 1985.

¹⁰⁹ A.E.J.M. van Heijst en M.E.B. Derks, *Catharina Halkes 'Ik verwacht iets groots': levenswerk van een feministisch theologe, 1920-2011* (Nijmegen, 2016), 443, 525, 529-530.

zien zich terug te trekken van deze ontmoeting.”¹¹⁰ Desondanks vertelden de media dat Simonis de beslissing had genomen mw. Halkes een spreekverbod op te leggen. Recenter is uit de biografie van de academica A. van Heijst en historica M. Derks over Halkes echter gebleken dat het Halkes zelf was die het aanbod om te spreken afsloeg. Er was dus géén sprake van een spreekverbod, al heeft de overtuiging dat deze was opgelegd het beeld van het pausbezoek wél lange tijd gekleurd.¹¹¹

Hoewel Simonis dus de taken als opzichter van Willebrands had overgenomen, lag het Dagelijks Bestuur van de Stichting nog altijd in handen van Biggelaar. Van den Biggelaar werd gecontacteerd met het voorstel om het pausbezoek te coördineren. Zijn achtergrond als manager van C&A moest hem helpen om de organisatie in goede banen te leiden. Van den Biggelaar werd daarvoor drie jaar vrijgesteld door zijn werkgever. Voor de organisatie van het bezoek kwamen de nauwe contacten met de familie Brenninkmeijer (eigenaar van C&A) en de KRO goed van pas voor de financiering en promotie van het bezoek.¹¹² Daarnaast wist ook Dr. H. van Munster O.F.M. zijn stempel op de vorming van de Stichting te drukken. Van Munster was zich terdege bewust van de uiteenlopende meningen die er in Nederland over geloof en Kerk heersten.¹¹³ Simonis vond het belangrijk hem erbij te betrekken, omdat Van Munster over een scherp inzicht beschikte en een getalenteerd manager was.¹¹⁴ Dit bleek ook uit de succesvolle reorganisatie van het Secretariaat van het Rooms-Katholiek Kerkgenootschap in 1981, waarvoor Van Munster verantwoordelijk was.¹¹⁵

Van de overige katholieke organisatoren, die in dit hoofdstuk niet uitgebreid zijn besproken, was het merendeel al langer werkzaam bij verschillende bestuursorganen van de Nederlandse kerkprovincie, met name binnen de Bisschoppenconferentie en het Secretariaat van de Rooms-Katholieke Kerkprovincie (SRKK).¹¹⁶ Bij het Dagelijks Bestuur van de Stichting waren slechts enkele leken betrokken.¹¹⁷ Dit relatief kleine aantal leken

¹¹⁰ KDC, Duetz, 5, ‘Notulen van de 24^{ste} vergadering van het Dagelijks Bestuur Stichting Pausbezoek Aantekeningen’ 28 februari 1985, 2.

¹¹¹ Van Heijst en Derks, *Catharina Halkes 'Ik verwacht iets groots'*, 448-452.

¹¹² De familie Brenninkmeijers waren bijvoorbeeld een belangrijke financier waren van de KRO, die indirect ook weer een belangrijke rol speelde voor de Stichting; J. Dohmen, ‘Geven maakt gelukkiger dan ontvangen’, *NRC handelsblad*, (5 mei 2017); KDC, Duetz, 4, ‘Brief van het Katholiek Nieuwsblad aan het Dagelijks Bestuur van de Stichting Pausbezoek’, 12 oktober 1984, 2.

¹¹³ Zo stelde Van Munster al in 1980 het volgende vast over de situatie in Nederland: “Er is sprake van een soort ongelijktijdige gelijktijdigheid: verschillende groepen in de kerk willen op hetzelfde tijdstip geheel verschillende zaken”; Hulshof, J., et al., *Op grond van vertrouwen: de r.k. kerk in Nederland op de drempel van de 21ste eeuw* (Baarn, 1991).

¹¹⁴ Crijnen, *Kardinaal Ad Simonis*, 288.

¹¹⁵ Door deze reorganisatie werd het SRKK een effectief instrument ten dienste van Bisschoppenconferentie. Hiermee zorgde Van Munster bij de oprichting van de Stichting Pausbezoek ervoor dat de organisatie kon beschikken over een goed geordend, deskundig en door eenieder te controleren secretariaat en gespecialiseerde vakmensen; Hulshof, et al., *Op grond van vertrouwen*, 12.

¹¹⁶ Het was niet verwonderlijk dat het dagelijks bestuur van de Stichting was gevestigd aan de Biltstraat, waar het secretariaat (SRKK) al was gevestigd, hetgeen uiteraard leidde tot een uitwisseling van ideeën tussen beide secretariaten; informatiebulletin 1-2-1, uitg. afdeling Pers en Publiciteit Secretariaat van het R.K. Kerkgenootschap in Nederland, jaargang. 12 nr. 1 (1984), 15.

¹¹⁷ Leken zijn leden van Gods volk die geen sacramentele wijding hebben ontvangen. Ook worden leken gekenmerkt door het feit dat ze geen clerus zijn; KRO-NCRV, ‘Leken’, [https://kro-ncrv.nl/katholiek/encyclopedie/l/leken#:~:text=In%20christelijke%20zin%20is%20een,deeluitmaakt%](https://kro-ncrv.nl/katholiek/encyclopedie/l/leken#:~:text=In%20christelijke%20zin%20is%20een,deeluitmaakt%20)

kan verklaard worden door een zekere re-klericalisering die zich toentertijd in de Nederlandse katholieke Kerk voltrok. Dit leidde ertoe dat er een voorkeur voor priesters in leidinggevende functies bestond, hetgeen terug te zien is in het Dagelijks Bestuur van de Stichting.¹¹⁸ Opvallend is wel dat, in tegenstelling tot deze ontwikkeling, de leken die aanwezig waren in de organisatie, zoals Van den Biggelaar en Duetz, grote invloed konden uitoefenen binnen de Stichting. Zo kregen zij bijvoorbeeld als leek in het Dagelijks Bestuur de nodige vrijheid om het pausbezoek vorm te geven naar eigen inzicht, wat niet altijd overeenkwam met de wensen van de kerkelijke autoriteiten. Dit zal verder duidelijk worden in de paragrafen omtrent Simonis en Van den Biggelaar. Samenvattend hadden de bestuursleden, op de hoogte van de situatie binnen de katholieke Kerk, de ruimte hun stempel te drukken op de invulling van het pausbezoek.

2.4. Karakterschets: het neutrale imago van de organisatie

Het bestuur kreeg ook te maken met mensen buiten het bestuur die het niet eens waren met de gemaakte keuzes. Naarmate het pausbezoek naderde, stuurden veel katholieken, van zowel de conservatieve als progressieve kant, verzoeken met betrekking tot de invulling van het pausbezoek. In reactie op deze verzoeken probeerde de Stichting een neutraal standpunt in te nemen. De nu volgende analyse toont dat de wijze waarop bepaalde thema's tijdens de vergaderingen werden besproken, de verschillende opinies binnen het bestuur van de Stichting weerspiegelden.

2.4.1. Brief van Katholiek Nieuwsblad

Zo kwam er allereerst een brief op 12 oktober 1984 van Chr. Lauffer, directeur van het Katholiek Nieuwsblad.¹¹⁹ In de brief vroeg Lauffer, namens de "lezers van het Katholiek Nieuwsblad, bestaand uit een zeer trouwe aanhang van onze paus", waarom zij via de KRO en niet in het Katholiek Nieuwsblad door de Stichting werden aangesproken.¹²⁰ Volgens Lauffer werd hiermee de indruk gewekt "dat u de trouwe aanhangers van deze paus, geabonneerd op ons KN, niet serieus wenst te nemen. Onze vraag is: waarom?" Naar Lauffers inzien was het gezamenlijke doel toch om het pausbezoek tot een succes te maken, wat volgens hem alleen mogelijk was als de Stichting en het KN goed samenwerkten.

In reactie op deze brief trachtte Van den Biggelaar, namens de Stichting, in eerste instantie zijn spijt te betuigen voor dit misverstand. Dit omdat volgens hem: "De Stichting

[20van%20het%20Volk%20Gods.&text=Leken%20zijn%20in%20de%20katholieke.%3A%20leken%20zij%20niet%20Dclerici](#). (geraadpleegd op 15 mei 2022).

¹¹⁸ Deze ontwikkeling lijkt tegenstrijdig met het Tweede Vaticaans Concilie uit 1960 dat ook deels de betrokkenheid van 'de hele lekengemeenschap' veronderstelde en zorgde voor een groeiende erkenning van de rol van de leek binnen het de katholieke Kerk. Omdat de nadruk echter meer op de sacramenten kwam te liggen speelde de priester weer een steeds belangrijkere rol. Voor meer informatie over de manier waarop het concilie niet aansloeg in Nederland, zie: Winkeler, *Stromingen in katholiek Nederland*, 65.

¹¹⁹ Het Katholiek Nieuwsblad werd destijds vooral bestempeld als spreekbuis van gematigd conservatieven, voor het eerst uitgegeven in 1983 met de ambitie om uit te groeien tot dagblad.; Winkeler, *Stromingen in katholiek Nederland*, 44-45.

¹²⁰ KDC, Duetz, 4, 'Brief van het Katholiek Nieuwsblad aan het Dagelijks Bestuur van de Stichting Pausbezoek', 12 oktober 1984.

bij voorbaat niemand wil uitsluiten, indien hun redactie meent gepasseerd te zijn.” De reden voor het niet plaatsen van een advertentie in het Katholiek Nieuwsblad was volgens Van den Biggelaar vanwege de veronderstelling dat “de zeer trouwe aanhang van onze paus” een aansporing via een advertentie niet nodig zou hebben, gezien hun grote betrokkenheid van deze groep. Van den Biggelaar veronderstelde dat “het aantal katholieken, dat op de betreffende omroepgidsen is geabonneerd, juist wel een steuntje nodig heeft om over de brug te komen (nadrukkelijk spreken wij hier geen oordeel uit over de kwaliteit van het geloven van de geabonneerden)”.¹²¹ Deze verantwoording leek te suggereren dat de Stichting oog wilde hebben voor alle katholieken en zich zo neutraal mogelijk probeerde te positioneren. Wel leek de Stichting ervoor te kiezen om een grotere groep katholieken te bereiken, van wie niet bij voorbaat duidelijk was of zij wel of niet naar het bezoek van de paus wilden komen.

2.4.2. Opus Dei en Grootseminarie Rolduc

Uit gesprekken die leden van de Stichting over bepaalde thema's met verschillende conservatieve en progressieve groepen en bewegingen voerden, bleek wederom dat de Stichting deze neutrale positie trachtte te handhaven. Een voorbeeld is een gesprek tussen M. Steemers en Van den Biggelaar met vertegenwoordigers van Opus Dei. Hierin werd een verzoek van het Opus Dei om financiële steun te krijgen door de Stichting afgewezen. Het Opus Dei was destijds een van de nieuwe conservatieve bewegingen in de katholieke Kerk.¹²² Voor de weigering van de financiering gaf een van de leden van de Stichting de volgende verklaring: “H. Kouwenhoven waarschuwt tegen een exclusief toevertrouwen van ordedienst aan Opus Dei-studenten. Er dient voorkomen te worden dat, door inzetten van Opus Dei, het imago in een bepaalde richting wordt bepaald.”¹²³

Dat het Dagelijks Bestuur waarde hechtte aan het neutrale imago van de Stichting, bleek ook al uit een ander besluit dat zij een jaar eerder namen. Zo werd tijdens een vergadering van de Bisschoppenconferentie op 8 augustus 1983 nadrukkelijk besloten om het conservatieve Grootseminarie van Rolduc als potentiële locatie buiten het programma te laten, daarbij wijzend op het feit dat een bezoek aan deze locatie een negatieve invloed kon hebben op de publieke opinie.¹²⁴ Het bezoek aan deze locatie zou in het bijzonder bij progressieve katholieken weerstand op kunnen roepen.¹²⁵

¹²¹ KDC, Duetz, 4, ‘Brief van Huub van den Biggelaar, namens het Dagelijks Bestuur Stichting Pausbezoek aan Chr. Lauffer, directeur Katholiek Nieuwsblad’, 29 oktober 1984, 1-2.

¹²² Het Opus Dei, als wereldwijd invloedrijke lekenbeweging ten dienste aan de paus, heeft als missie bij te dragen aan de evangelisatie van de maatschappij. De Stichting werd vanuit de progressieve zijde echter gezien als een zeer controversiële, conservatieve groep, waarbij zij te veel conservatieve invloed uit zou oefenen op de kerk en de samenleving; Winkeler, *Stromingen in katholiek Nederland*, 79-80.

¹²³ KDC, Duetz, 4, ‘Notulen van de 18^e vergadering van het Dagelijks Bestuur Stichting Pausbezoek, 30 oktober 1984, 2.

¹²⁴ Dit is begrijpelijk in de context van de meer conservatieve beleidsveranderingen van Bisschop J. Gijsen van Roermond in 1974, waarin hij een priesteropleiding oprichtte, die meer in lijn stond met het Roomse leergezag.; Bots, *Documentatie over het Nederlands Katholicisme aan de vooravond van het pausbezoek*, 57-58

¹²⁵; Goddijn, Jacobs, van Tillo en van Haaren, *Tot vrijheid geroepen*, 274-277; 291; Winkeler, ‘De laatste vijftientig jaar: Polarisatie en dialoog’, 104.

2.4.3. Het verzoek van het P.I.P. voor een manifestatie op 8 Mei

De Stichting kreeg naast de eisen van conservatieve organisaties meer ook verzoeken van meer progressieve groeperingen en bewegingen, waaronder een uitnodiging voor een manifestatie in Den Haag op 8 mei van algemeen coördinator H. Baars namens Platform Initiatieven Pausbezoek.¹²⁶ Deze manifestatie was een gevolg van een langere aversie tegen de benoemingen van meer conservatieve bisschoppen, die tevens versterkt werd door de komst van een conservatieve paus. Dit initiatief werd gesteund door verschillende katholieke organisaties, waaronder de Mariënburgvereniging en Open Kerk.¹²⁷ Zij maakten zich enkele decennia eerder al zorgen over de polarisatie binnen de kerk en de richting die de bisschoppen ingeslagen hadden. De komst van de paus kan dus gezien worden als katalysator om deze bestaande gevoelens te uiten in een protestactie.

Het verzoek werd besproken tijdens de vergaderingen van de Stichting. Ondanks de poging van de Stichting om zich naar de buitenwereld neutraal op te stellen, blijkt uit het verslag van de vergadering dat de meningen over deze manifestatie verdeeld waren. Zo meende T. Palstra dat het goed zou zijn als de Stichting daar aanwezig zou zijn, evenals één of meerdere bisschoppen. Een andere mening kwam van J. Klok, die zich afvroeg of deze kerkelijke tegenbeweging geen misbruik zou maken van de naam van de Stichting. Mgr. Simonis stelde zelfs dat hij vreesde dat deze bijeenkomst uit de hand zou lopen. Hulshof daarentegen achtte het risico hierop niet zo groot, omdat in P.I.P. veel groepen waren vertegenwoordigd. Van Munster verklaarde ten slotte “dat het geen co-productie is, maar dat wederzijds informeren belangrijk is. Men wil geen anti-demonstratie zijn.”¹²⁸

In het boek *Het andere gezicht van de kerk* van T. van den Beld werd het tweede gesprek op 30 maart 1985 omschreven als vermoeiend. Zo stelde P.I.P. als voorwaarde dat Mgr. Bär en Mgr. Ernst, indien ze bij de bespreking aanwezig wensten te zijn, eerst een verklaring moesten afleggen waarin de bisschoppen de eerdere woorden van Simonis terug zouden draaien. Hij had namelijk eerder verklaard dat alleen loyale katholieken zouden moeten spreken, hetgeen voor veel woede onder progressieve katholieken had gezorgd. Na onderling overleg konden de bisschoppen het echter niet eens worden over deze verklaring en besloten zij uiteindelijk niet aanwezig te zijn.¹²⁹ Deze beslissing van de bisschoppen lijkt in strijd te zijn geweest met het standpunt van de Stichting. Deze onwilligheid van kerkelijke autoriteiten om het beleid van de Stichting te volgen blijkt ook uit het feit dat Mgr. Simonis meende dat Halkes als spreekster polariserend kon werken.¹³⁰ Toch moet dit worden genuanceerd. Het was de Stichting zelf die al in 1984

¹²⁶ In het programma van het evenement werden sprekers, zoals Michel van der Plas, Prof. E. Schillebeeckx en feministe en theologe C. Halkes opgenomen; KDC, Duetz, 5, ‘Platform Initiatieven Pausbezoek – 8 mei manifestatie’, datum staat niet vermeld, 1-3

¹²⁷ Winkler, *Stromingen in katholiek Nederland*, 30-31.

¹²⁸ Wat hier moet worden opgemerkt is dat de daaropvolgende vergadernotulen in dit archief geen gedetailleerde beschrijving van het gesprek bevatten, wat normaal gesproken bij alle andere vergaderverslagen wel het geval was. Wat wel staat vermeld is dat “Mgr. Ernst aanwezig zou zijn, en Van Munster Mgr. Bär zal vragen om zich aan te sluiten bij dit gesprek.”; KDC, Duetz, 5, ‘Notulen van de 24^e vergadering van het dagelijks bestuur Stichting Pausbezoek’, 28 februari 1985 te Utrecht;

¹²⁹ Van den Beld, *Het andere gezicht van de kerk*, 34.

¹³⁰ Dankzij deze uitspraak is lange tijd gedacht dat bijvoorbeeld Halkes niet mocht spreken tijdens het bezoek van de paus. Zie paragraaf 2.3 over hoe dit een foutief beeld is en dat dit voornamelijk een initiatief

enkele voorwaarden had opgesteld waaraan potentiële sprekers voor het bezoek van de paus moesten voldoen, zoals “het in loyaliteit met de katholieke traditie willen praten”.¹³¹ Dergelijke eisen hadden het, ongeacht Simonis’ uitspraak, lastig gemaakt voor Halkes om te kunnen spreken.

Bovenstaande voorbeelden laten zien hoe de Stichting met verschillende progressieve en conservatieve groeperingen en bewegingen in gesprek probeerde te gaan. Belangrijk kenmerk van het bestuur hierbij was dat het zich in de Nederlandse kerkprovincie - tussen conservatieve en progressieve standpunten - in het midden probeerde te positioneren. Deze neutrale houding die de Stichting probeerde uit te stralen, is bijvoorbeeld terug te zien in de reactie van Van den Biggelaar op de brief van het Katholiek Nieuwsblad.

Uit diverse voorbeelden blijkt evenwel dat de individuele leden van de Stichting niet altijd deze onpartijdige houding aannamen. Zij laten duidelijk de uiteenlopende opvattingen van leden over bepaalde onderwerpen zien. Zo laat de wijze van handelen omtrent het Opus Dei en Rolduc zien dat de Stichting bezorgd was dat een keuze voor één kant, in dit geval de conservatieve kant, het imago van de Stichting zou kunnen schaden. Mede hierdoor vond al in een vroeg stadium van de voorbereidingen op het pausbezoek het geluid van de conservatieve groepen geen doorgang. De Stichting wilde met dit besluit hoogstwaarschijnlijk voorkomen dat er tijdens het bezoek een negatieve sfeer zou zijn. Ook de besluitvorming van de Stichting rondom progressieve groepen, zoals de manifestatie van 8 mei van P.I.P., laat goed zien dat de leden van het Dagelijks Bestuur uiteenlopende meningen hadden over gevoelige thema’s.

Terwijl de Stichting zelf poogde zich zo neutraal mogelijk op te stellen, voerden de progressieve (veelal negatieve) reacties op het pausbezoek in het debat – zowel publiekelijk als binnenkerkelijk – de boventoon. De Stichting droeg er door deze houding aan bij dat het conservatieve (veelal positieve) geluid, dat bij de Stichting dus geen gehoor vond, al vanaf het begin onderbelicht bleef. Dit is een bevestiging van wat Derks in haar artikel stelt dat katholieken, die destijds onder de verzamelnaam ‘de conservatieven’ werden geschaard, geen spreekbuis hadden voor tijdens het pausbezoek. Daardoor zijn zij ook onderbelicht gebleven in de geschiedschrijving.

2.5. Hoopvolle verwachtingen en motieven

Naarmate het bezoek van de paus in mei 1985 dichterbij kwam, nam de media-aandacht toe. Naast de verschillende manifestaties en negatieve uitlatingen die in de media werden gepubliceerd, lieten ook enkele organisatoren van de Stichting Pausbezoek Nederland van zich horen in de media. Op deze manier probeerden zij katholieken te betrekken bij de voorbereiding. Daarbij kwamen echter naar voren.

van Halkes zelf was: er was geen algemeen spreekverbod opgelegd door Simonis, al werd dit wel zo door de algemene media gerapporteerd; Van Heijst en Derks, *Catharina Halkes 'Ik verwacht iets groots'*, 448-452.

¹³¹. Verdere voorwaarden voor de inhoud van de tekst waren bijvoorbeeld dat zij “op een hoffelijke manier moest worden gebracht; selectie van mensen die niet dichtslaan tegenover gezag en; sterk betrokken zijn; KDC, Duetz, 4, ‘Notulen van de 18^e vergadering van het Dagelijks Bestuur Stichting Pausbezoek Nederland, 30 oktober 1984, 2

2.5.1. Goed voor de werkgelegenheid

Voorbeeld hiervan is een interview van J.M.C. Klok, penningmeester van de Stichting Pausbezoek en tevens de econoom van aartsbisdom Utrecht. Hoewel J. Klok als organisator niet vaak op de voorgrond trad, verscheen op 4 mei 1985 een interview met hem in het *Limburgsch Dagblad*. In dit interview gaf hij een toelichting op de hoge kosten van het pausbezoek. Zijn algemene verwachting van het bezoek was dat hij “hoopt op een pausbezoek zonder incidenten”.¹³² Volgens hem nam dit echter niet weg “dat er allerlei voorzieningen moeten worden getroffen om de mogelijkheid van het tegendeel zo veel mogelijk uit te bannen”.¹³³ Daarnaast gaf hij enkele positieve perspectieven op het bezoek. Zo stelde hij dat mensen onterecht het geld koppelden aan de persoon van de paus, terwijl een vergeten factor volgens hem het volgende was: “Er zijn ontzettend veel mensen, werkgevers en werknemers met het pausbezoek bezig en zo levert het ook een bijdrage aan de werkgelegenheid.”¹³⁴

Tevens probeerde hij, naast zijn verantwoording over de kosten, de positieve kant van het bezoek aan te duiden: “Door het pausbezoek zullen de rooms-katholieken meer geïnspireerd raken als de paus zich goed weet te presenteren en mensen weet te raken.” Volgens hem had dit ook op financieel vlak effecten, omdat dit “in het algemeen positieve reacties teweeg kan brengen”. Dit onderbouwde Klok met de constatering dat “de toespraak van de paus in het Nederlands via de TV al door velen als positief is ervaren”.¹³⁵

2.5.2. Palstra's memoires van de voorbereiding

Een andere, minder bekende organisator, die zich in de media uitsprak was T.P.M. Palstra, die sinds 1984 H. Kouwenhoven had vervangen als de “nieuwe” voorlichter van de Stichting Pausbezoek Nederland. Palstra deelde in een artikel uit *NRC Handelsblad* zijn ervaringen binnen het Dagelijks Bestuur. Dit deed hij aan de hand van dagelijkse notities vanaf 2 mei 1985 tot de vooravond van de komst van de paus. Over 2 mei 1985 schreef hij het volgende: “Het Dagelijks Bestuur houdt zich bezig met de laatste puntjes op de ‘i’. De organisatorische trein staat kloek op de rails; het zal wel goed komen. [...] We zijn nu al ruim anderhalf jaar bezig met de voorbereiding voor het bezoek van Johannes Paulus II”¹³⁶

Kennelijk had Palstra vertrouwen in het bestuur en leek hij ervan overtuigd dat het goed zou komen. In het verslag over 3 mei 1985 constateerde Palstra tot zijn teleurstelling dat er in de media nauwelijks aandacht werd geschonken aan het thema van het bezoek: ‘Onze Vader’. Alle aandacht ging tot zijn teleurstelling uit naar “de controverses, de ruzietjes, het intermenselijk falen”.¹³⁷ Dat bracht hem terug tot de vraag: “Ik denk dat het leven serieus vrolijk behoort te worden genomen, want de goede God heeft ons als mensen Zijn

¹³² Het Pausbezoek betekent ook extra werkgelegenheid’, *Limburgsch dagblad* (4 mei 1985).

¹³³ Ibidem.

¹³⁴ Ibidem.

¹³⁵ Ibidem.

¹³⁶ KDC, Duetz, 10, ‘Hollands Dagboek door Theo P.M. Palstra, NRC Handelsblad’, 11 mei 1985.

¹³⁷ Ibidem.

Schepping in handen gegeven, opdat wij er gelukkig mee kunnen zijn of worden. Waarom beletten wij elkaar zoveel in deze?”¹³⁸

In het verslag over 6 mei 1985 uitte hij zijn bewondering voor de werkhethiek van de mensen achter de schermen. Zo schreef hij: “Een te klein aantal mensen – en vele vrijwilligers/sters – doen te veel.”¹³⁹ Ook in de afsluiting van het artikel kwam hij terug op de inzet van de vele vrijwilligers en sprak hij vol lof over hen. Zo zei hij: “In elk geval heeft geen enkele aankondiging van een visite aan dit land zoveel energie, betrokkenheid, initiatieven en vitaliteit van een gemeenschap teweeggebracht als dat van Johannes Paulus II.”¹⁴⁰ Palstra sloot zijn artikel af met een positieve boodschap over de komst van paus: “Ik heb er - met velen – beroepsmatig en van harte vele maanden aan mee gewerkt: wat mij betreft is onze paus van harte welkom in onze lage landen.”¹⁴¹ Hoewel Palstra zich als een van de organisatoren van het Dagelijks Bestuur bewust was van de negatieve media-aandacht, leek hij – dankzij de goede samenwerking en sterke werkhethiek van veel mensen – hoop te hebben op het slagen van het pausbezoek.

Tegen de achtergrond van de negatieve sfeer in Nederland lieten de organisatoren J. Klok en T. Palstra van Stichting Pausbezoek Nederland over het algemeen juist optimistische geluiden horen over de komst van de paus. Dit wekt geen verwondering, aangezien zij nauw betrokken waren bij het bezoek. Beide heren hadden goede hoop dat het bezoek van de paus een gunstige invloed zou hebben op de verhouding tussen de Nederlandse rooms-katholieken en de paus als hoofd van de Kerk. Het bezoek had volgens hen de potentie een waardevolle bijdrage te leveren aan de katholieke geloofsgemeenschap.

Samenvattend kan de Stichting gekarakteriseerd worden als een team dat grotendeels bestond uit mensen die elkaar al kenden van de bestuursorganen van de Nederlandse kerkprovincie. Tevens werd een klein aantal leken betrokken bij het Dagelijks Bestuur van de Stichting. Die desondanks een grote stempel wisten te drukken op de handelswijze van de Stichting. De verwachtingen over het bezoek waren positief en de leden hoopten dat het bezoek van de paus veel zou betekenen voor de Kerk en de katholieke gemeenschap. De Stichting probeerde, tegen de achtergrond van een zwart-wit contrast tussen progressieven en conservatieven binnen de Nederlandse kerkprovincie, een neutraal standpunt in te nemen.

¹³⁸ KDC, Duetz, 10, ‘Hollands Dagboek door Theo P.M. Palstra, NRC Handelsblad’, 11 mei 1985.

¹³⁹ Ibidem.

¹⁴⁰ Ibidem.

¹⁴¹ Ibidem.

3. Terugblik: de evaluatie van het pausbezoek.

Dit hoofdstuk belicht hoe het pausbezoek verliep, gevolgd door een uiteenzetting van en hoe de Stichting Pausbezoek Nederland op het bezoek terugkeek. Daarbij zal gekeken worden naar de individuele evaluatie van de bestuursleden. Waren hun verwachtingen waargemaakt en hoe hadden ze het bezoek ervaren. Op basis van deze ervaringen kan een brug worden geslagen naar de ervaringen van de zgn. 'conservatieven', de groep katholieken die, ondanks alle commotie rondom het bezoek, aanwezig was en die, zoals ook Derks in haar artikel aangeeft, niet voldoende in beeld is gebracht. Ook wordt aangegeven hoe de pers het bezoek beoordeelde.

3.1. Het pausbezoek: van dag tot dag

Op zaterdag 11 mei 1985 kon de organisatie, na een rumoerige voorbereiding, goed geprepareerd en hoopvol paus Johannes Paulus II op vliegveld Welschap, nabij Eindhoven, verwelkomen. Zoals de paus op andere pastorale reizen naar het buitenland gewoon was te doen, kuste hij bij zijn aankomst ook de Nederlandse bodem. De hoop van de organisatie dat veel mensen op de been zouden zijn om de paus te ontvangen, werd bij de aankomst op het vliegveld en tijdens de rit naar en door 's-Hertogenbosch al tenietgedaan.¹⁴² Zo werd de paus in zijn pausmobiel richting de Sint-Janskathedraal geconfronteerd met een klein aantal toeschouwers, wat een teleurstelling voor de organisatie was. In de kathedraal week de paus tijdens zijn toespraak opmerkelijk af van de voorbereide tekst en raakte hij een gevoelige kwestie voor de Brabantse katholieken, met enige commotie tot gevolg. Toch eindigde de dag in 's-Hertogenbosch luchtig, mede dankzij de ontmoeting van de paus met vertegenwoordigers van het rooms-katholieke onderwijs in het provinciehuis.¹⁴³ Na dit laatste deel van het programma in 's-Hertogenbosch vertrok de paus naar Den Haag, waar een villa in Carnegieland zijn onderkomen voor de volgende drie dagen zou zijn.¹⁴⁴

De volgende dag, op zondag 12 mei, vond het programma plaats in Utrecht. Waar volgens Mgr. Simonis de dag ervoor in 's-Hertogenbosch al een "unheimische" sfeer hing, vond er tijdens het pausbezoek in Utrecht een reeks aan rumoerige en controversiële gebeurtenissen plaats, die wereldwijd media-aandacht trok.¹⁴⁵ Aanvankelijk begon de paus zijn bezoek in Utrecht rustig met een liturgisch ochtendgebed en het bezoek aan de Nederlandse religieuzen in de St. Catherinakathedraal. Een aansluitende bijeenkomst met vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties, gepland in het Jaarbeurs Conferentiecentrum in de Beatrixhal, verliep echter anders.¹⁴⁶ Voor veel progressieve katholieken stond deze ontmoeting vooral in het teken van de 'Halkes-affaire'. Bovendien nam de bijeenkomst een onverwachte wending toen Hedwig Wasser in haar toespraak

¹⁴² N. Scheepmaker, *De paus in Nederland: Paus Johannes Paulus II van 11 t/m 15 mei 1985* (Weesp, 1985), 4; Van Schaik, *Bedankt voor de bloemen*, 131; Crijnen, *Kardinaal Ad Simonis*, 311.

¹⁴³ Van Schaik, *Bedankt voor de bloemen*, 134.

¹⁴⁴ Scheepmaker, *De paus in Nederland*, 4.

¹⁴⁵ Andere Tijden, 'De paus in Nederland, 1985', <https://anderetijden.nl/aflevering/540/De-paus-in-Nederland-1985> (geraadpleegd op 15 januari 2022); Goddijn, Jacobs, van Tillo en van Haaren, *Tot vrijheid geroepen*, 385.

¹⁴⁶ Scheepmaker, *De paus in Nederland*, 4.

afweek van de voorbereide tekst en kritiek had op het beleid van paus en bisschoppen.¹⁴⁷ Wat echter opviel was de ontspannen houding van de paus. Zijn houding stond in schril contrast met wat er onderwijl gebeurde aan de westkant van de stad. Zo waren er rellen tussen de programmaonderdelen door, waarbij de ME moest ingrijpen. Dit haalde zelfs het wereldnieuws en overschaduwde de bijeenkomsten.¹⁴⁸

Na een drukke en rumoerige dag in Utrecht was de volgende dag, maandag 13 mei, vooral een aaneenschakeling van ontmoetingen van de paus met prominente figuren. De maandag begon met de Eucharistieviering de Houtrusthallen te Den Haag met zieken en gehandicapten. Vervolgens bezocht de paus enkele politieke leiders, waaronder katholieke politici als Ruud Lubbers en Piet Steenkamp, die de paus kritisch toespraken. Daarna volgden ontmoetingen met het Internationale Hof van Justitie, het Corps Diplomatique in het Vredespaleis en een ontvangst door Koningin Beatrix. Later op de middag vonden in het pauselijke paleis in Utrecht ontmoetingen plaats met vertegenwoordigers van andere kerken in een poging de oecumenische banden te versterken. Deze bijeenkomst werd gevolgd door een avond van oecumenische gebeden in de Pieterskerk in Utrecht. Ten slotte was er het verrassende en spontane bezoek van de paus aan kardinaal Alfrink, die het bezoek als positief ervoer.¹⁴⁹

De laatste dag van het bezoek van de paus, dinsdag 14 mei, begon hij het programma in Limburg na zijn aankomst op vliegveld Beek, gevolgd door een bezoek aan de St. Servatiuskerk en een bezoek aan de Sterre der Zee-basiliek. Daarna werd de Eucharistieviering gehouden op vliegveld Beek. In de late namiddag nam de paus de trein naar Amersfoort, waar hij rooms-katholieke jongeren ontmoette op het Eemland college in Amersfoort. Onder de aanwezige jongeren bleek ook een splitsing tussen progressief en conservatief te bestaan. Het conservatieve deel van deze jongeren voelde zich door de aanwezigheid van de paus bevestigd in hun identiteit, terwijl een progressiever deel kritisch was over wat de paus te zeggen had. De paus besloot de dag met een ontmoeting met Nederlandse bisschoppen in het O.L. Vrouwen ter Eem-klooster, waarna hij daar overnachtte. Ondanks de drukke dagen nam de paus de tijd voor een ontmoeting met de zusters. Het bezoek van paus Johannes Paulus II aan Nederland eindigde op 15 mei 1985. Hierna vervolgde hij zijn pastorale reis naar Luxemburg.¹⁵⁰

3.2. Publieke opinie: pausbezoek 'mislukt'

Na het vertrek van de paus werd publiekelijk uitvoerig besproken wat men vond van zijn vierdaagse bezoek aan Nederland. Was de komst van de paus een succes of een beschamende afgang? Zorgde het bezoek voor meer eenheid, of juist niet? Vrijwel direct

¹⁴⁷ In haar kritiek op de bisschoppen en de paus, stelt ze onder meer: "De kerkelijke ontwikkelingen van de laatste tijd hebben velen van ons ertoe gedwongen uit kritische trouw en christelijke gehoorzaamheid kerkelijk ongehoorzaam te zijn"; Schaik, *Bedankt voor de bloemen*, 138-139; Crijnen, *Kardinaal Ad Simonis*, 314.

¹⁴⁸ Van Schaik, *Bedankt voor de bloemen*, 141-142.

¹⁴⁹ Scheepmaker, *De paus in Nederland*, 4; Van Schaik, *Bedankt voor de bloemen*, 145-150; Crijnen, *Kardinaal Ad Simonis*, 317-320.

¹⁵⁰ Scheepmaker, *De paus in Nederland*, 4; Van Schaik, *Bedankt voor de bloemen*, 151-164; Crijnen, *Kardinaal Ad Simonis*, 320-323.

na het bezoek gaf kardinaal Simonis in een interview toe dat hij opgelucht was toen de paus weer vertrok.¹⁵¹ De lege straten, de relschoppers in Utrecht en de toespraak van Hedwig Wasser lieten een bittere nasmaak achter bij de organisatoren van het bezoek. Men was blij dat het pausbezoek achter de rug was. Wat meespeelde was dat het bezoek zowel nationaal als internationaal werd geëvalueerd, terwijl de paus het land nog niet uit was. Na het bezoek bespraken zowel de katholieke als niet-katholieke pers wat dit bezoek had opgeleverd en of de verwachtingen waren waargemaakt.¹⁵² De eerste indrukken van de Nederlandse pers over dit bezoek waren overwegend negatief. Zo werd vanuit het *NRC Handelsblad* gesteld dat “de kloof tussen de Nederlandse katholieken en het Vaticaan niet was gedempt”.¹⁵³ Volgens de Nederlandse journalist J.L. Heldring, had “het bezoek, dat herstel van de eenheid beoogde, die kloof niet versmald, maar eerder de twee kanten ervan verhard”.¹⁵⁴ De *Amersfoortse Courant* noemde het bezoek “een dialoog tussen twee doven”.¹⁵⁵ Ton Crijnen vatte de reis vanuit deze negatieve tendens samen in een artikel voor *De Tijd* waarin hij zelfs sprak van “De mislukte reis van een paus”.¹⁵⁶ De pers in het buitenland beoordeelde de situatie met wat meer afstand. Daar werd vooral aandacht geschonken aan de rellen en het verzet van de Nederlanders.¹⁵⁷

Het merendeel van de katholieken liet achteraf amper van zich horen. Zij vormde zo een grote groep van ‘stille getuigen’ waardoor hun positieve ervaringen niet werden meegenomen in het debat rondom het pausbezoek. Een opinie-onderzoek van Bureau Lagendijk op 15 mei 1985, wees uit dat het bezoek bij de doorsnee Nederlander geen goede indruk had achtergelaten. Het bezoek zou volgens het onderzoek de banden tussen Rome en de Nederlandse kerkprovincie niet hebben verbeterd en de eenheid binnen de Nederlandse Kerk niet hebben hersteld.¹⁵⁸ Daarnaast werden er enquêtes over het bezoek gehouden onder Nederlandse katholieken. Uit een steekproef van Intomart, in opdracht van de KRO, bleek dat het bezoek bij 84 % van de respondenten niet had geleid tot een bewuster geloof. Wel bleek de populariteit van de paus, bij gelovigen en ongelovigen, te zijn gestegen.¹⁵⁹

¹⁵¹ Andere Tijden, ‘De paus in Nederland, 1985’, <https://anderetijden.nl/aflevering/540/De-paus-in-Nederland-1985> (geraadpleegd op 15 januari 2022).

¹⁵² Van Aalderen, *Paus Johannes Paulus II*, 74-75; Crijnen, *Kardinaal Ad Simonis*, 324.

¹⁵³ Crijnen, *Kardinaal Ad Simonis*, 324-325; Van Schaik, *Bedankt voor de bloemen*, 162-163.

¹⁵⁴ Van Schaik, *Bedankt voor de bloemen*, 163; J.L. Heldring, ‘De zienlijkste mens ter wereld’, *NRC Handelsblad* (17 mei 1985).

¹⁵⁵ Idem, 162.

¹⁵⁶ KDC, Duetz, 10, ‘Artikel ‘De mislukte reis van een paus’ van Ton Crijnen in *De Tijd*’, 1985, 1-2.

¹⁵⁷ KDC, Duetz, 10, ‘Persoverzicht buitenlandse publikaties over het bezoek van Paus Johannes Paulus II van 11 t/m 15 mei 1985 aan Nederland, samengesteld door de Rijksvoorlichtingsdienst Publieksinformatie en Bibliotheek 20 mei 1985’, 1985.

¹⁵⁸ In het document staat beschreven dat A.V.R.O. de opdrachtgever was van de enquête is. In totaal zijn er 500 Nederlanders ondervraagd van 18 jaar en ouder. De uitvoering van het onderzoek was op 13 en 14 mei 1985; KDC, Duetz, 10, ‘De paus in Nederland, 15 mei 1985, Lagendijk opinieonderzoek, 1985, 1-23.

¹⁵⁹ ‘Enquête KRO – Meer waardering voor paus na bezoek’, in: informatiebulletin 1-2-1, uitg. afdeling Pers en Publiciteit Secretariaat van het R.K. Kerkgenootschap in Nederland, jaargang. 14 nr. 2 (1985), 571.

3.3. Gematigd positieve reacties

De negatieve beoordeling van het pausbezoek was niet aan de Stichting Pausbezoek voorbij gegaan. Zij besloot een kleine maand na het bezoek, op 6-7 juni 1985, bijeen te komen om enkele indrukken te bespreken en te evalueren. Over het algemeen – op een enkele positieve indruk na – moest de Stichting concluderen dat de indrukken overwegend negatief en/of kritisch waren. Volgens de organisatoren was de macht van de media bepalend gebleken voor het imago van de Nederlandse kerkprovincie, individuele bisschoppen, maar ook voor de negatieve weergave van het pausbezoek.¹⁶⁰

Verder constateerde het bestuur dat de katholieke gemeenschap vrij koel en op een afstandelijke manier op het pausbezoek had gereageerd, hetgeen de distantie tussen de brede basis van mondige en kritische katholieke gemeenschappen en de bisschoppen niet ten goede was gekomen.¹⁶¹ Tevens bleek uit het evaluatiegesprek dat het bestuur suggereerde dat er tijdens de voorbereidingen van het pausbezoek te veel aandacht was uitgegaan naar problemen rond gezagsstructuren en traditie en te weinig naar de inhoud.¹⁶²

Hoewel de Stichting zich in de evaluatie vooral richtte op het verklaren van de negativiteit, waren er ook Nederlandse katholieken die zich door de komst van de paus bevestigd hadden gevoeld in hun geloof. Zo liet een journalist van de KRO, Gerard Swüste, zich in de media positief uit over het bezoek van de paus. Zo blijkt uit een stuk dat journalist van de KRO, Gerard Swüste het vooruitstrevend getinte blad van Bisdom Haarlem *Samen Kerk* schreef. Hierin stond dat een deel van de gelovigen van mening was dat het bezoek hun geloof had versterkt.¹⁶³ Ook Hoogleraar Piet Steenkamp, prominent CDA'er en voormalig voorzitter van het Pastoraal concilie van de Nederlandse kerkprovincie in Noordwijkerhout, die tijdens het bezoek een discussie had gevoerd met de paus over de vrouw in het ambt, sprak lovende woorden over het bezoek.¹⁶⁴ Hij gaf aan dat het bezoek van de paus een succes was. Hij had verschillende mensen gesproken die erg enthousiast waren over het bezoek, omdat de paus hen in hun hart had weten te raken.¹⁶⁵ Opvallend is dat er weinig bronnen zijn die de mening van de grote groep katholieken die bij het pausbezoek aanwezig was bespreken. Tegen deze achtergrond beschrijf ik hier hoe zowel prominente als minder prominente leden van de Stichting Pausbezoek Nederland het pausbezoek hebben ervaren.

3.4. Terugblik op het bezoek van de paus aan Nederland

Terugkijkend op het bezoek gaven enkele van de meer prominentere leden van de organisatie later toe dat ze het bezoek van de paus als een mislukking beschouwden.¹⁶⁶

¹⁶⁰ KDC, Duetz, 37, 'Artikel 'Secretariaat van de Rooms Katholieke Kerkprovincie in Nederland, Het pausbezoek, en wat nu? Enkele overwegende indrukken', 11 juni 1985, 1-2; Nr. 29: 'Stukken betreffende evaluatiebesprekingen over het pausbezoek', 1985.

¹⁶¹ Ibidem.

¹⁶² Ibidem.

¹⁶³ Van Schaik, *Bedankt voor de bloemen*, 165.

¹⁶⁴ Idem, 145.

¹⁶⁵ KDC, Duetz, 10, 'Artikel 'De mislukte reis van een paus' van Ton Crijnen in *De Tijd*', 1985, 1.

¹⁶⁶ Hulshof, J., *Het Pausbezoek van mei 1985: een terugblik na 37 jaar (persoonlijke notities, La Neylière, 1 maart 2022)*, 2.

Deze ervaringen sloten aan bij de negatieve publieke opinie over het pausbezoek. In een interview van *Andere Tijden* met Van Munster deelde hij de gedachten die hij had op het moment dat de paus per helikopter naar Luxemburg vloog: "Goddank het is voorbij."¹⁶⁷ Zo meende hij in het interview: "De timing van het bezoek van Johannes Paulus II in 1985 was niet goed."¹⁶⁸ Desondanks had hij een zeer rijke ervaring opgedaan met het organiseren van dit bezoek: "Je komt met mensen in aanraking die je anders nooit zou zien."¹⁶⁹ Er was echter ook een gematigd optimistische reactie op het bezoek. Zo gaf J. Smulders in een interview met de Britse journalist Peter Hebblewithe aan dat de toon die de paus had aangeslagen duidelijk milder was dan was verwacht. Hij concludeerde dat het bezoek aan Nederland anders zou zijn verlopen wanneer deze aan het einde van het Benelux-programma zou hebben plaatsgevonden.¹⁷⁰ De leden van de Stichting keken dus verschillend terug op het pausbezoek. Hieronder wordt nader ingegaan op de individuele ervaringen van de organisatoren van de Stichting. Dit werpt tevens nieuw licht op de veelkleurigheid aan ervaringen van het pausbezoek.

3.4.1. Van den Biggelaar

In het blad van de R.K. kerkprovincie 1.2.1. werd in een 'vraaggesprek' met Van den Biggelaar teruggeblikt op het pausbezoek.¹⁷¹ Voor Van den Biggelaar waren er vier motieven om directeur te worden van de Stichting Pausbezoek Nederland, waaronder zijn management ervaring en zijn katholieke overtuiging. Als één van de motieven draagt hij aan dat hij er "bovendien van overtuigd was – en dat ben ik nog steeds – dat het pausbezoek iets aan spiritualiteit wakker zou kunnen roepen in de Nederlandse kerkprovincie".¹⁷²

Ondanks dit ambitieuze motief had Van den Biggelaar in de voorbereidende fase besloten om buiten de publiciteit te blijven, vanwege zijn vorige werkgever. Hij wilde namelijk niet dat C&A gekoppeld zou worden aan het pausbezoek.¹⁷³ Hoewel er veel kritiek was op het bezoek van een paus met conservatieve opvattingen, begon Van den Biggelaar zijn werk als directeur juist met verassend progressieve initiatieven. Zo moest hij iemand aanstellen die hem bij kon staan als 'running mate', voor het geval hij zelf zou uitvallen. Dit werd mw. L. Duetz. Hij verklaarde daarover: "Ik heb nadrukkelijk gekozen voor een vrouw naast me [...] ik vind dat de kerkprovincie vrouwenvriendelijk was en is, maar niet mag blijven."¹⁷⁴ Uit archiefmateriaal blijkt in ieder geval dat er geen tegenwerping kwam op Duetz's aanstelling, als zou Duetz dat in principe kunnen hebben

¹⁶⁷ Andere Tijden, 'De paus in Nederland, 1985', <https://anderetijden.nl/aflevering/540/De-paus-in-Nederland-1985> (geraadpleegd op 15 januari 2022).

¹⁶⁸ 'Hans van Munster 1925-2008', *Trouw*, (25 juni 2008).

¹⁶⁹ Andere Tijden, 'De paus in Nederland, 1985', <https://anderetijden.nl/aflevering/540/De-paus-in-Nederland-1985> (geraadpleegd op 15 januari 2022).

¹⁷⁰ KDC, Duetz, 10, 'Verslag van Gesprekken met Peter Hebblewithe na het pausbezoek', 1985.

¹⁷¹ 'H. van den Biggelaar, directeur Stichting Pausbezoek, blikt terug, Een monoloog van een strijd bare katholiek op zoek naar een split spiritualiteit', in: informatiebulletin 1-2-1, uitg. afdeling Pers en Publiciteit Secretariaat van het R.K. Kerkgenootschap in Nederland, jaargang. 14 nr. 2 (1985).

¹⁷² Idem, 729.

¹⁷³ Idem, 728.

¹⁷⁴ Idem, 729.

verwijderd omdat zij zelf het archief heeft aangelegd. Duetz was niet de enige vrouw voor wie Van den Biggelaar grote achting had. Zo vond hij het “verschrikkelijk jammer dat Catharina Halkes niet heeft kunnen spreken”.¹⁷⁵ Hiermee ging hij uitdrukkelijk in tegen het besluit dat Simonis destijds over mw. Halkes nam. Volgens Van den Biggelaar was “het [idee voor een] spreek- dan wel optreedverbod voor een groot deel voortgekomen uit angst. En juist die angst heeft Johannes Paulus II van de bisschoppen niet gezien.”¹⁷⁶ Uit het archiefmateriaal is niet duidelijk geworden waarom Van den Biggelaar deze opvattingen had.

Verder werd in het interview ingegaan op hoe Van den Biggelaar terugkeek op het pausbezoek en welke verwachtingen hij wel of niet waar had kunnen maken. Hij bleek zeer te spreken over het enthousiasme van de vele vrijwilligers en organisatoren. Over de samenwerking met diocesane pastorale raden (DPR) en -centra's (DPC) was hij minder enthousiast: “Het heeft me verdriet gedaan – en dat meen ik oprecht – dat ik in bepaalde bisdommen bij DPR's en DPC's een lethargie heb gevonden die er niet om loog.”¹⁷⁷ Enorm dieptepunt tijdens het pausbezoek was volgens hem dat de ontmoeting met de Joden niet op het programma kon blijven staan: “Er zijn fouten aan beide kanten gemaakt. [...] Ik hoop oprecht dat de gesprekken tussen Joden en Katholieken, die al lang in Nederland gevoerd worden, voortgezet worden en dat de deur niet definitief dicht is gegaan.”¹⁷⁸ Net als Simonis vond Van Den Biggelaar de afwezigheid van katholieken in 's-Hertogenbosch een dieptepunt.¹⁷⁹ Daarnaast vond hij, terugkijkend op de financiële kant van het pausbezoek, opmerkelijk “dat waar je het meeste geld van zou verwachten, van Brabant en Limburg, het minste is gekomen. Van boven de rivieren is het meeste gekomen.”¹⁸⁰

Als een hoogtepunt van het bezoek noemde Van den Biggelaar het zien en horen van Johannes Paulus II zelf. Volgens hem was de paus “een bindende kracht, een groot man, mede door zijn oog voor detail.”¹⁸¹ Een andere positieve uitwerking van het bezoek was volgens Van den Biggelaar, dat de deur van de oecumene niet was dichtgeklapt. Volgens hem bood het bezoek juist aanleiding tot verdere verdieping van dialoog met protestantse kerken.¹⁸² In de afsluiting gaf hij nog zijn algehele indruk van het pausbezoek en de organisatie daarvan, waarbij hij opnieuw de positieve ervaringen van individuele deelnemers benadrukte: “Ik kijk erop terug met ontzaglijk veel plezier. [Je] gaat ervaren

¹⁷⁵ ‘H. van den Biggelaar, directeur Stichting Pausbezoek, blikt terug, Een monoloog van een strijdbare katholiek op zoek naar een split spiritualiteit’, in: informatiebulletin 1-2-1, uitg. afdeling Pers en Publiciteit Secretariaat van het R.K. Kerkgenootschap in Nederland, jaargang. 14 nr. 2 (1985), 729.

¹⁷⁶ Idem, 729-730.

¹⁷⁷ Idem, 731.

¹⁷⁸ Ibidem.

¹⁷⁹ ‘H. van den Biggelaar, directeur Stichting Pausbezoek, blikt terug, Een monoloog van een strijdbare katholiek op zoek naar een split spiritualiteit’, in: informatiebulletin 1-2-1, uitg. afdeling Pers en Publiciteit Secretariaat van het R.K. Kerkgenootschap in Nederland, jaargang. 14 nr. 2 (1985), 732.

¹⁸⁰ Het is voorlopig onduidelijk waarom er onder de voornamelijk katholieke provincies een verassend laag draagvlak was voor het pausbezoek. Het is dan ook opvallend dat dit wel aanwezig in de voornamelijk protestantse provincies; Idem, 732.

¹⁸¹ Ibidem.

¹⁸² ‘H. van den Biggelaar, directeur Stichting Pausbezoek, blikt terug, Een monoloog van een strijdbare katholiek op zoek naar een split spiritualiteit’, in: informatiebulletin 1-2-1, uitg. afdeling Pers en Publiciteit Secretariaat van het R.K. Kerkgenootschap in Nederland, jaargang. 14 nr. 2 (1985), 732-733.

dat er veel meer aan geloof bij de mensen leeft dan we durven vermoeden.”¹⁸³ Toch noemt hij dat zijn gelukkigste moment op 15 mei was, de dag van het vertrek van de paus.¹⁸⁴ Blijkbaar was, ondanks zijn positieve herinneringen eraan, het organiseren van het pausbezoek een vermoeiende opgave.

Zijn gemengde ervaringen, enerzijds overwegend positief over de respons van individuele katholieken op het pausbezoek, anderzijds negatief over het lage enthousiasme van organisaties binnen de Kerk, kwamen na afloop niet in de publiciteit. Deze werden enkel in de eigen katholieke kring gedeeld en vonden dus geen weerklank in de algemenere beeldvorming rondom het pausbezoek. Hoewel het pausbezoek achteraf onder meer bekritiseerd werd vanwege de conservatieve overtuigingen van de paus, blijkt dus dat de organisator, ondanks zijn eigen vooruitstrevende ideeën, toch het bezoek en de paus als persoon op prijs had gesteld.

3.4.2. Mgr. Simonis

Mgr. Simonis, die als aartsbisschop van Utrecht formeel eindverantwoordelijke was van de organisatie van het pausbezoek, was teleurgesteld over het bezoek. Zijn verwachtingen waren tevoren al gematigd enthousiast, vooral vanwege de negatieve sfeer die voorafgaand aan het bezoek heerste.¹⁸⁵ Daarnaast blijkt uit archiefmateriaal van de Stichting dat zijn visie als eindverantwoordelijke van de organisatie niet altijd overeenkwam met de initiatieven van Van den Biggelaar, de directeur van de Stichting. In veel opzichten verschilden zij sterk van elkaar, al suggereren de bronnen dat, ondanks hun verschillende verwachtingen, beide mannen erg begaan waren met een goed verloop van het pausbezoek.

In een interview stelde Simonis - terugkijkend op het bezoek - dat hij niet tevreden was over het gedrag van sommige groepen. Dit zou volgens hem verklaren waarom het bezoek als mislukt moest worden beschouwd. Er was, aldus Mgr. Simonis, enerzijds een kritische groep, ook wel bekend als “anti-Rome, anti-bisschoppen en/of anti-paus groep”, en anderzijds een groep gelovigen “die de Kerk en de paus een warm hart toedraagt”.¹⁸⁶ Maar ook in de laatste groep was hij teleurgesteld, verwijzend naar de lege straten tijdens het bezoek van de paus aan onder meer ‘s-Hertogenbosch. Eén van de redenen voor dit lauwe ontvangst was volgens hem dat gelovigen door de priesters in parochies onvoldoende gemotiveerd, of zelfs waren ontmoedigd, om naar het pausbezoek te komen. Een andere reden was dat de meeste katholieken in Nederland zich niet meer verbonden voelden met de traditionele leerstellingen van de Kerk. Hierover meende hij: “Je werd als achterlijk beschouwd als je niet meeging met de mode van ik-gericht geloven. En de paus

¹⁸³ ‘H. van den Biggelaar, directeur Stichting Pausbezoek, blikt terug, Een monoloog van een strijd bare katholiek op zoek naar een split spiritualiteit’, in: informatiebulletin 1-2-1, uitg. afdeling Pers en Publiciteit Secretariaat van het R.K. Kerkgenootschap in Nederland, jaargang. 14 nr. 2 (1985), 734.

¹⁸⁴ ‘H. van den Biggelaar, directeur Stichting Pausbezoek, blikt terug, Een monoloog van een strijd bare katholiek op zoek naar een split spiritualiteit’, in: informatiebulletin 1-2-1, uitg. afdeling Pers en Publiciteit Secretariaat van het R.K. Kerkgenootschap in Nederland, jaargang. 14 nr. 2 (1985), 734.

¹⁸⁵ Goddijn, Jacobs, van Tillo en van Haaren, *Tot vrijheid geroepen*, 391.

¹⁸⁶ Andere Tijden, ‘De paus in Nederland, 1985’, <https://anderetijden.nl/aflevering/540/De-paus-in-Nederland-1985> (geraadpleegd op 15 januari 2022).

was nou juist de voornaamste vertolker van [de] traditionele leer.”¹⁸⁷ Eén van de dieptepunten van het bezoek vond hij dan ook de kritische toespraak van Hedwig Wasser, die was afgeweken van de vooraf overeengekomen tekst.¹⁸⁸ Simonis meende dat de kritiek van mevr. Wasser tegen het kerkelijk gezag inging.¹⁸⁹

Door zich zo negatief uit te laten in het interview droeg de aartsbisschop onbewust bij aan de negatieve evaluatie van het pausbezoek. Ook beïnvloedde hij diegenen die het bezoek wel positief hadden ervaren, zelfs in zo’n grote mate dat zij dergelijke ervaringen niet meer deelden. Dit heeft bijgedragen tot de eenzijdige negatieve perceptie van het bezoek achteraf. Enkele maanden na het bezoek sprak Mgr. Simonis opnieuw met de paus in Rome en deze bleek positief terug te kijken op zijn bezoek aan Nederland. Simonis’ mening over het bezoek veranderde nadat hij met de paus had gesproken. Dit deelde hij ook mee in een artikel van het katholieke informatiebulletin, waarin hij terugblikte op het pausbezoek. Hierin gaf hij aan uiteindelijk zeer tevreden te zijn over het bezoek, en vooral over de paus als persoon.¹⁹⁰

Opvallend is de veranderde houding van Simonis ten aanzien van het pausbezoek. De aanvankelijk negatieve uitlatingen, met negatieve gevolgen voor de publieke opinie, werd vervangen door een positieve houding na ontmoeting met de paus. Zelfs de goedkeuring van de paus kon deze eerdere negatieve klank blijkbaar niet voldoende bijsturen in de nasleep van het bezoek en in de geschiedschrijving hierover. Mogelijk is dit omdat een deel van de kritiek op het bezoek voortkwam uit kritiek op het kerkelijk gezag: de mening van dit gezag zou dan ook niet geaccepteerd worden door de progressieven, die de boventoon voerden in de publieke opinie toentertijd.

3.4.3. Hulshof

Hulshof werd door SRKK gevraagd om zich als secretaris bezig te houden met de inhoudelijke kant van het pausbezoek. De organisatie was zich erg bewust van de negatieve sfeer in katholiek Nederland. De polarisatie woedde in alle hevigheid en lijkt nog altijd de ervaringen van bestuursleden te beïnvloeden. Pater J. Hulshof deelde op verzoek zijn herinneringen aan die periode voor dit onderzoek. Door middel van directe mailwisseling gaf J. Hulshof inzicht in zijn ervaringen met het organiseren van het bezoek. Hij zegt met een dubbel gevoel terug te kijken op het pausbezoek. Ondanks zijn positieve herinneringen aan het bezoek zelf, was het bezoek van de paus volgens Hulshof uiteindelijk een mislukking: “Het pausbezoek leeft niet in mijn herinnering voort als het begin van een vreugdevol reveil van het Nederlands katholicisme, maar eerder als een aaneenschakeling van misverstanden, incidenten en conflicten.”¹⁹¹

¹⁸⁷ Crijnen, *Kardinaal Ad Simonis*, 327.

¹⁸⁸ Zie paragraaf 3.1 voor de toespraak van Wasser; Van Schaik, *Bedankt voor de bloemen*, 139.

¹⁸⁹ Aan de basis van deze gedachte ligt hetzelfde argument dat Mgr. Simonis aanvoerde tegen de – afgewezen – voordracht van mw. Halkes, zie pag. 22 en 23 in paragraaf 2.3 van dit onderzoek.

¹⁹⁰ ‘Bisschoppen – terugkijkend op het pausbezoek’, in: informatiebulletin 1-2-1, uitg. afdeling Pers en Publiciteit Secretariaat van het R.K. Kerkgenootschap in Nederland, jaargang. 13 nr. 1 (1985), 347-349.

¹⁹¹ Hulshof, J., *Het Pausbezoek van mei 1985: een terugblik na 37 jaar (persoonlijke notities, La Neylière, 1 maart 2022)*, 2.

In zijn notities vermeldt Hulshof dat de Stichting Pausbezoek Nederland met veel verschillende problemen te maken kreeg, zowel in de voorbereiding als tijdens het verloop van het bezoek. Zo waren de gesprekken met vertegenwoordigers van de Joodse gemeenschappen volgens Hulshof niet eenvoudig. De Stichting hechtte belang aan een ontmoeting van de paus met de Joodse gemeenschap, omdat het bezoek van de paus een unieke gelegenheid was voor de katholieke Kerk om zich te verontschuldigen. Dat de Joodse gemeenschap zich uiteindelijk terugtrok, nadat hun voorwaarden aan een dergelijke apologie spanning creëerde binnen de katholieke gemeenschap, was volgens Hulshof uiteindelijk “jammer, maar wel begrijpelijk”.¹⁹²

Daarnaast kijkt Hulshof teleurgesteld terug op de verschillende voorbereidende gesprekken die plaatsvonden voorafgaand aan het pausbezoek. Een voorbeeld hiervan was de manier waarop de discussies rondom Catharina Halkes verliepen. Volgens hem werd door “vijf grote katholieke vrouwenorganisaties” verzocht om haar te laten spreken, wat op veel tegenstand stuitte, met name bij Mgr. Simonis.¹⁹³ Daarnaast beschrijft Hulshof zijn ervaringen van de gesprekken die plaatsvonden tussen de vertegenwoordigers van de bisschoppen en van de Acht Mei Beweging (AMB): “Ik vond de gesprekken vaak krampachtig. [...] Boven de gesprekken hingen de vragen: ‘Valt er te scoren?’ ‘Hoe komt het in de pers?’.”¹⁹⁴ Hij kreeg hierdoor het gevoel “dat iedereen op zijn hoede was, want elke uitspraak kon worden uitgespeeld tegen anderen”.¹⁹⁵ Wel stelt Hulshof vast dat “Mgr. Ernst en Mgr. Bär respectvol omgingen met de afgevaardigden van de Acht Mei Beweging en omgekeerd”.¹⁹⁶

Volgens Hulshof is er geen twijfel over dat iedereen zich zorgen maakte over de situatie van het Nederlandseatholicisme, maar de problemen werden zijns inziens gereduceerd tot kwesties over tradities en gezagsstructuren. Hij voegt daaraan toe dat hij met verschillende punten van de AMB sympathiseerde, maar dat hij er zelf nooit lid van was geweest.¹⁹⁷ Met zijn terugblik 37 jaar na het pausbezoek verwoordt Hulshof wat voor een grote groep katholieken gold en blijkbaar nog steeds van toepassing is: hun positieve herinneringen worden overschaduwed door de herinneringen aan de incidenten en conflicten in de katholieke Kerk en rondom het pausbezoek. Dit heeft bijgedragen aan de huidige, eenzijdige visie op dit bezoek.

3.4.4. Duetz-Gerlings

Mevrouw Duetz werd aangesteld door Van den Biggelaar als ‘running mate’. Naast alle secretariële ondersteuning door Duetz blijkt uit de archiefstukken dat ze zeer betrokken was bij de organisatie. De archiefstukken van de Stichting Pausbezoek Nederland staan op haar naam. Verder is er in secundaire literatuur vrijwel niets bekend over de

¹⁹² Hulshof, J., Het Pausbezoek van mei 1985: een terugblik na 37 jaar (persoonlijke notities, La Neylière, 1 maart 2022), 4.

¹⁹³ Ibidem.

¹⁹⁴ Ibidem.

¹⁹⁵ Ibidem.

¹⁹⁶ Hulshof, J., Het Pausbezoek van mei 1985: een terugblik na 37 jaar (persoonlijke notities, La Neylière, 1 maart 2022), 2.

¹⁹⁷ Ibidem.

achtergrond van mevr. Duetz. Toch blijkt er in het archiefmateriaal kostbare informatie te vinden over haar ervaringen met de organisatie van het pausbezoek, en over de evaluatie van het bezoek. Uit de persoonlijke notities van Hulshof is gebleken dat de Stichting soms moest werken onder moeilijke omstandigheden. Zo beschreef hij dat “in het secretariaat van de Stichting Pausbezoek Nederland werd ingebroken en grove vernielingen werden aangericht, wat een schokkende ervaring was, niet alleen voor de trouwe en deskundige secretaresse Liesbeth Duetz”.¹⁹⁸ Hieruit blijkt dat de commotie rondom het pausbezoek zelfs ingreep in de persoonlijke levens van de organisatoren.

Naast officiële documentatie van de Stichting had mevrouw Duetz ook persoonlijke correspondentie opgenomen in het archief. Voorbeelden van dergelijke stukken zijn de briefwisselingen met Marijn van den Biggelaar, de dochter van de eerdergenoemde Van den Biggelaar¹⁹⁹, en met M.G. Koekoek-Schipper, die ook betrokken was bij de organisatie.²⁰⁰ Over het pausbezoek schreef Marijn van den Biggelaar het volgende aan Duetz: “Binnen 4 dagen heb ik geloof ik het relaas van 2 jaar voorbereiding gehoord en werd overspoeld met namen en gebeurtenissen. [...] Ik heb echt grote bewondering voor al diegenen die het bezoek tot een succes hebben gemaakt. Geweldig!”²⁰¹ De positieve beschrijving van Marijn van den Biggelaar, waarin zij “al diegenen die het bezoek tot een succes hebben gemaakt” bedankt, was een geluid dat in de publieke opinie niet naar voren kwam, maar dat men wel onderling deelde. Verondersteld mag worden dat ook anderen die het pausbezoek hadden meegemaakt – ongeacht hun mate van betrokkenheid bij de organisatie – positieve ervaringen hebben gedeeld. Dit andere geluid dan we uit de geschiedschrijving kennen, bleek tijdens het pausbezoek en ook daarna nauwelijks aan de oppervlakte te komen.

Dat het pausbezoek de organisatoren niet alleen voor en tijdens het bezoek veel energie had gekost, maar hen ook in de nasleep nog volop bezighield, blijkt uit een brief van mevr. Gé Koekoek aan Duetz na afloop. Hierin schreef ze onder meer over wat de nasleep van het bezoek losmaakte bij sommige groeperingen uit de meer conservatieve hoek van de Kerk. Zo stelde ze: “Heerlijk dat alles nu in een wat rustiger vaarwater is gekomen, alhoewel er in de geledingen nog wel van alles broedt.”²⁰²

¹⁹⁸ Hulshof, J., Het Pausbezoek van mei 1985: een terugblik na 37 jaar (persoonlijke notities, La Neylière, 1 maart 2022), 2.

¹⁹⁹ Zie namen familieleden van H. Van den Biggelaar bij overlijdensbericht M.J. Biggelaar; ‘Overlijdensbericht M.J. Biggelaar’, *Nieuwe Leidsche Courant* (25 februari 1976).

²⁰⁰ Zo schreef Marijn van den Biggelaar een brief om Duetz te bedanken voor de “fantastische avond in het perscentrum, waar zowel Boudewijn (haar broer) als zij intens van hebben genoten”; KDC, Duetz, 4, ‘Informatiebrief van H.A. van Munster voor mevrouw M.G. Koekoek-Schipper, betreft deelname vergaderingen van dagelijks bestuur’, 04 juli 1984.

²⁰¹ Op de plaatsingslijst van L. Duetz staat dat de brief afkomstig is van ‘Marijke’, terwijl in de brief de naam ‘Marijn’ geschreven staat; KDC, Duetz, 41, ‘Brief van Marijke van den Biggelaar, houdende dank voor een avond in een perscentrum’, 1985.

²⁰² Hier noemt Gé Koekoek bijvoorbeeld “‘Confrontatie’, ‘Katholiek Nieuwsblad’, ‘totaal partij Gijsen’ etc.” KDC, Duetz, 40, ‘Brief van C. Koekoek, houdende dank voor toegezonden foto’s’, 1985. Waar het Katholiek Nieuwsblad (beschreven in paragraaf 2.4.1) en Bisschop Gijsen (beschreven in paragraaf 2.4.2) destijds vooral werd bestempeld als spreekbuis voor conservatieve katholieken: van gematigd tot extreem. Daar lijkt ‘confrontatie’ de titel te zijn van het tijdschrift voor RK geloofsverkonding, geloofsverdediging en geloofsbeleving, opgericht door andere verontruste conservatieve Limburgse katholieken. Winkeler, Stromingen in katholiek Nederland, 39-45.

De ervaringen van mw. Duetz zelf kwamen tot uiting in een brief aan Monseigneur Walsh, die zelf deel uitmaakte van een organisatie die het daaropvolgend pausbezoek in Australië regelde. Nadat het pausbezoek aan Nederland was afgerond, informeerde zij in een brief aan Monseigneur Walsh over haar persoonlijke ervaringen van het pauselijk bezoek, en ze rapporteerde daarbij zowel de tekortkomingen van de organisatie als de mooie momenten tijdens het pausbezoek aan Nederland. De woorden die zij hiervoor koos, maken duidelijk hoe zij terugkeek op het bezoek van de paus aan Nederland. Zo schreef ze:

"I am certain I will often be thinking of you and your organisation of the papal visit to Australia, the many triumphs, delightful moments and troubles you will experience. I fear here will only be few people who can really guess what you are going through. However, I must say that, although we had quite a few serious problems to solve, and there were problems we could not solve, I loved every minute of these two years, and I am very grateful I got the chance to complete it." 03-06-1985²⁰³

Wat opvalt is dat, ondanks de moeilijkheden die het bezoek met zich meebracht, Duetz de periode van en voorafgaand aan het pausbezoek zich uitermate positief herinnert. Wel moet in acht worden genomen dat zij, als lid van de organisatie die het bezoek regelde, vanzelfsprekend positiever zal zijn over het eindproduct. Daarnaast is deze brief later geschreven en kunnen de herinneringen rooskleurig zijn. Dit neemt echter niet weg dat haar correspondentie aantoont dat er wel degelijke een positieve kijk bestond op het pausbezoek, ook in de nasleep van het bezoek.

Concluderend kunnen we stellen dat het bezoek van paus Johannes Paulus II aan Nederland de collectieve herinnering is ingegaan als een grote 'mislukking'. Eenzijdige aandacht voor de incidenten, kritische geluiden en voor de schijnbare onverschilligheid van landgenoten zorgden ervoor dat de positieve herinneringen overschaduwde werden. De hooggespannen verwachtingen maakten bij velen plaats voor bittere teleurstelling, hetgeen voor de Stichting een klap in het gezicht was.

Dit hoofdstuk toont dat uit de evaluatie en ervaringen van de individuele leden van de Stichting bleek dat het bezoek niet alleen als negatief werd beschouwd. Ieder bestuurslid probeerde op eigen wijze de positieve kant van het bezoek te belichten. Deze positieve aspecten zijn consequent onderbelicht gebleven in de geschiedschrijving over het pausbezoek. Zo was voor Van Munster het bezoek een mislukking, maar tegelijk een rijke ervaring. Voor Mgr. Ernst was de paus zelfs een toonbeeld van leiderschap. Smulders probeerde het bezoek in perspectief te plaatsen door te stellen dat het beter zou zijn geweest als de paus op een ander moment was gekomen. Simonis was aanvankelijk diep teleurgesteld, maar na een volgend bezoek aan de paus veranderde zijn oordeel. Van den Biggelaar, de directeur die een mislukte ontmoeting met de Joodse delegatie en de lege straten van 's-Hertogenbosch als dieptepunten had ervaren, stelde tegelijkertijd dat hij

²⁰³ KDC, Duetz, 32, 'Brief van L. Duetz-Gerlings aan Mgr. Walsh, houdende het verzoek zijn mening te geven over het pausbezoek', 1985.

deze drie jaar voor geen goud had willen missen. Hulshof beschreef het bezoek als een aaneenschakeling van misverstanden, incidenten en conflicten, maar noemde ook positieve herinneringen aan zijn ontmoeting met de paus. Uiteindelijk genoot L. Duetz naar eigen zeggen twee jaar lang van elke minuut van de organisatie. De ervaringen van de individuele bestuursleden vormen hiermee een duidelijke nuancering op de gangbare collectieve herinnering aan het pausbezoek.

Conclusie

De sfeer voorafgaand aan het pausbezoek was zowel binnen als buiten de Nederlandse katholieke Kerk negatief te noemen. Dit kwam vooral door interne kerkelijke tegenstellingen en problemen die niet bevorderlijk waren voor de eenheid tussen de bisschoppen in Nederland, tussen de katholieken onderling en voor de relatie tussen de Nederlandse kerkprovincie en het Vaticaan. Enerzijds stonden velen niet welwillend tegenover het bezoek van een paus met conservatieve opvattingen, wat leidde tot verzet in de vorm van provocerende acties en manifestaties. Anderzijds zorgden discussies over gezagsstructuren en tradities voor verdere apathie onder de Nederlandse katholieken.

De verdeeldheid tussen progressieve en conservatieve katholieken zorgde daarnaast voor uiteenlopende verwachtingen over de toekomst van hetatholicisme in Nederland. Vanuit deze situatie kunnen, afgezien van enkele positieve reacties, de negatieve, neutrale en vooral bezorgde reacties op de aankondiging van het bezoek van de paus worden verklaard. Het organiseren van een pausbezoek zou geen makkelijke klus worden en ging in de praktijk ook zeker niet zonder slag of stoot. Tegen deze achtergrond komen we tot de beantwoording van de hoofdvraag: *Wie waren de katholieke leden van de 'Stichting Pausbezoek Nederland' die het bezoek van paus Johannes Paulus II aan Nederland in 1985 organiseerden en hoe keken zij terug op dit bezoek?*

Wie waren deze katholieken die het Dagelijkse Bestuur van de Stichting vormden? De bestuurders van de Stichting Pausbezoek Nederland waren voornamelijk afkomstig uit de verschillende bestuursniveaus binnen de Nederlandse kerkprovincie. Er werden van buitenaf slechts een paar leken bij de Stichting betrokken, die wel een grote invloed uitoefenden vanwege het vele werk dat zij verzetten. Deze leken leverden vanuit hun eigen motieven en verwachtingen een bijdrage aan de kleurrijke samenstelling van het bestuur. De organisatoren realiseerden zich dat zij de gemeenschap als geheel moesten dienen en dat het hun missie was om het gesprek tussen katholieken onderling en tussen katholieken en de bredere Nederlandse samenleving te stimuleren.

Hoewel de Stichting met één stem sprak, hadden de individuele leden van het bestuur verschillende opvattingen over de diverse thema's. Dit blijkt al uit de briefwisselingen met en vergaderpunten over progressieve en conservatieve groepen en organisaties. Het bestuur wilde zich als neutraal positioneren binnen het eerdergenoemde krachtenveld om imagoschade te voorkomen. Deze positie betekende in de praktijk dat conservatieve en progressieve opinies geen doorgang tot het bredere debat konden vinden. Dit is in overeenstemming met de studie van Derks, die stelt dat, aangezien 'de progressieven' in de media de boventoon voerden, conservatieve groepen geen spreekbuis hadden. Dit was ook van toepassing tijdens het pausbezoek, want de Stichting was neutraal en de vernieuwingsgezinde media liet geen ruimte om positieve ervaringen van het bezoek te uiten, van zowel progressieve als conservatieve katholieken.

Voorafgaand aan bezoek van de paus was er een gematigd optimisme onder de bestuurders. Zo heerste er, zoals J. Klok vermeldde, een sfeer van vertrouwen in het goede verloop van het bezoek, liefst zonder incidenten. Palstra hoopte dat het pausbezoek een positieve impact zou hebben op de mensen, terwijl Klok een paus verwachtte die katholieken kon inspireren en mensen wist te raken. Met de woorden van Hulshofs

verwachting zou het bezoek een “reveil van het Nederlands katholicisme” kunnen betekenen. Het bestuur was zich terdege bewust van de negatieve sfeer rondom het bezoek. Desalniettemin hoopten de leden dat het bezoek een stimulans zou zijn voor de Kerk.

Na het pausbezoek echter werden de positieve herinneringen aan het bezoek overschaduwde door de herinnering aan de incidenten, gevolgd door een negatieve beoordeling in de publieke opinie. De optimistische verwachtingen van een geslaagd bezoek waren binnen een week verbrijzeld. Het is opvallend dat de leden van de Stichting het bezoek van de paus verschillend beoordeelden. Naast de dieptepunten van het bezoek probeerde elk lid de negativiteit rond het bezoek op eigen manier te relativeren en daarbij ook de positieve herinneringen te noemen, de een meer dan de ander. Hoewel de positieve herinneringen voor de leden geen reden vormden om minder teleurgesteld te zijn, of om te denken dat verwachtingen wel waren ingelost, stonden de bestuursleden duidelijk niet onverschillig tegenover het bezoek. Het is dus niet verwonderlijk dat de organisatoren zich bij hun observatie positief uitlieten over het pausbezoek, gezien hun nauwe betrokkenheid en inzet bij de organisatie ervan.

Wat in deze scriptie allereerst wordt aangetoond is dat de Stichting Pausbezoek Nederland een kleurrijke en pluriforme groep was van katholieken die hun eigen opvattingen hadden over bepaalde thema's. Daarnaast hadden zij verschillende motieven om mee te doen aan de organisatie, en uiteenlopende verwachtingen ten aanzien van het bezoek. Bepaalde thema's legden het spanningsveld bloot tussen de leden met verschillende functies en posities. Centraal hierbij staan de controversiële beslissingen die door de bisschoppen, het gezag uit Rome of de organisatoren werden genomen. Te denken valt aan de keuzes omtrent mevr. Halkes, de ontmoeting met de Joodse delegatie en de Acht Mei Beweging.

Ten tweede laat het onderzoek zien dat er veel druk stond op de organisatoren van de Stichting. Zo drongen de negatieve sfeer en de al langer spelende interne problemen binnen de Kerk ook door in het bestuur. Uit de herinneringen van enkele organisatoren blijkt dat de organisatie soms ervaren werd als een wankelend schip, dat ieder moment door een grote windvlaag ten onder kon gaan. Hulshof sprak in zijn terugblik zelfs uit dat de negatieve gebeurtenissen, zoals de incidenten rondom het pausbezoek, de goede herinneringen overschaduwden. Ook bij de bisschoppen veroorzaakte dat een krampachtige houding. De vernielingen bij het bureau van de Stichting vormen een voorbeeld van zo'n negatieve gebeurtenis. Het maakte dat de situatie voor de secretaresse mevrouw Duetz niet veilig was. Daarnaast waren de er teleurstellingen bij de leden omtrent bepaalde programma-onderdelen die niet lukten, zoals bij Van den Biggelaar. Ondanks deze tegenslagen wist het bestuur wel door te zetten.

Ten derde maakt deze scriptie aannemelijk dat, hoewel conservatieve katholieken zich wellicht meer door het pausbezoek aangesproken voelden dan andere katholieke groepen, dit niet betekent dat de organiserende en aanwezige katholieken bij het pausbezoek allemaal conservatieve standpunten hadden. Achteraf bleek dat zowel progressieven als conservatieven positieve ervaringen hadden opgedaan, wat niet werd meegenomen in de geschiedschrijving. Wat de opvattingen van de verschillende leden van

het bestuur betreft, is duidelijk dat zij niet in de ene of andere (conservatief of progressief) categorie onder te brengen waren. Zij meenden immers dat zij, vanuit hun perspectief als bestuurslid, zich in dienst vonden staan van de katholieke kerkgemeenschap. In hun handelen en terugblik komt naar voren dat zij een brugfunctie voor verschillende groepen en bewegingen binnen en buiten de Kerk probeerden te vervullen. Het is daarom zeer de vraag of de polarisatie, die doorgaans in de media en via andere kanalen breed werd uitgemeten, binnen het bestuur wel zo hevig was. Hoewel het bestuur last had van een polariserende sfeer, hielden de leden van het bestuur hun hoofd behoorlijk koel.

Samenvattend kunnen we concluderen dat veel van de verwachtingen van de organisatoren niet werden verwezenlijkt, maar dat het bezoek in de ogen van de meesten van hen toch minstens enigszins waardevol was. Dat was zo ondanks de uiteenlopende opvattingen die verschillende leden hadden betreffende bepaalde over thema's en invullingen van het programma. als de Joodse ontmoeting, vrouwen in het ambt, de Acht Mei Beweging, Rolduc en het Katholiek Nieuwsblad. Het bestuur wist blijkbaar een manier te vinden om met de polariserende onderwerpen om te gaan en het werk af te maken. De leden van de Stichting Pausbezoek Nederland vormden samen een pluriforme en kleurrijke groep van katholieken met conservatieve en progressieve opvattingen. Het bestuur wenste echter als geheel neutraal te blijven waardoor positieve herinneringen van zowel progressieve als conservatieve katholieken geen doorgang kregen in de overwegend negatieve publieke opinie tijdens en na afloop van het bezoek. Toch brengen zij door hun individuele inbreng bij de voorbereiding en tijdens het bezoek, én hun blik achteraf op het pausbezoek nuancering aan in de gangbare beeldvorming over de aanwezigen tijdens het pausbezoek. Dit toont aan dat er een veelkleurigheid schuilgaat achter de groep katholieken van wie gezegd werd dat zij positief tegenover de paus en de het bezoek stond en die onder de noemer 'de conservatieven' bekend stond.

In aanvulling op het onderzoek van Derks uit 2014 biedt deze scriptie een nieuwe kijk op de geschiedschrijving over groepen en bewegingen in het Nederlands katholicisme in de postconciliaire periode. Het archief van L. Duetz van de Stichting Pausbezoek Nederland biedt mogelijkheden voor verder onderzoek over andere groepen en bewegingen die tijdens het bezoek van de paus actief waren. Om alvast een voorbeeld te geven: tijdens de voorbereidingen op en het verloop van het pausbezoek kwam de Stichting in aanraking met verschillende groepen en bewegingen die men destijds zou scharen onder de verzamelnaam 'de conservatieven'. Dit was ook het geval bij de ontmoeting van de paus met jongeren, waaronder ook veel leden van nieuwe lekenbewegingen aanwezig waren zoals van het Opus Dei, Focolare en de Werkgroep Katholieke Jongeren (WKJ). Hoe deze groepen het pausbezoek ervoeren, is stof voor vervolgonderzoek.

Bibliografie

Archief

Katholiek Documentatiecentrum (KDC) Nijmegen

- Archief L. Duetz (DUET) inv. Nr. 1043, 'Stukken betreffende het bezoek van Paus Johannes Paulus II aan Nederland in 1985' (1980-1986).
 - Nr. 1: 'Stukken betreffende het "Benelux-Beraad" in verband met het Pausbezoek', 1983.
 - Nr. 2: '1ste t/m 10de vergadering, augustus 1983-maart', 1984.
 - Nr. 3: '11de t/m 15de vergadering, maart-juni, 1984.
 - Nr. 4: '16de t/m 20ste vergadering, april-november, 1984.
 - Nr. 5: '21ste t/m 25ste vergadering, november 1984-november 1985', 1984-1985.
 - Nr. 15: 'Stukken betreffende het programma van het Pausbezoek', 1985.
 - Nr. 21: 'Werkmap Pausbezoek', 1985.
 - Nr. 29: 'Stukken betreffende evaluatiebesprekingen over het pausbezoek', 1985.
 - N. 30, 'Stukken betreffende diverse problemen rond het pausbezoek' 1983-1985.
 - Nr. 32: 'Brief van L. Duetz-Gerlings aan Mgr. Walsh, houdende het verzoek zijn mening te geven over het pausbezoek', 1985.
 - Nr. 40: 'Brief van C. Koekkoek, houdende dank voor toegezonden foto's', 1985.
 - Nr. 41: 'Brief van Marijke van den Biggelaar, houdende dank voor een avond in een perscentrum', 1985.

Secundaire literatuur

Aalderen, M. van., *Paus Johannes Paulus II. Een revolutionair conservatief* (Den Haag, 2005).

Arroyo, A. M. S., *Papal overtures in a Cuban key: the Pope's visit and civic space for Cuban religion* (Scranton, 2002).

Auwerda, R., *De kromstaf als wapen: bisschopsbenoemingen in Nederland* (Baarn, 1988).

Bos, M. van den, *Verlangen naar vernieuwing: Nederlands Katholicisme 1953-2003* (Amsterdam, 2012).

Bots, J., *Documentatie over het Nederlands Katholicisme aan de vooravond van het pausbezoek 11-15 mei 1985* (Amersfoort, 1985).

Colvert, G. T., 'Liberty and Responsibility: John Paul II, Ethics, and the Law.' In: C. Tollefsen, *John Paul II's Contribution To Catholic Bioethics* (2004), 51-72.

- Crijnen, T, *Kardinaal Ad Simonis: kerkleider in de branding: een biografie* (Nijmegen, 2014).
- Derks, M.E.B., 'Een andere tijdgeest: Conservatieven, 'normaal-katholieken' en het dominante beeld van vernieuwing in postconciliair Nederland' (1962-1985), in: *Peter van Dam, James Kennedy en Friso Wielenga, Achter de zuilen. Op zoek naar religie in naoorlogs Nederland* (Amsterdam, 2014), 201-229.
- Derks, M.E.B., 'Modern Crusaders: The Conservative Catholic Politics of Resistance in Post-Conciliar Netherlands.', In: *A. von der Goltz, B. Waldschmidt-Nelson & R. Orsi (Eds), Inventing the Silent Majority in Western Europe and the United States. Conservatism in the 1960s and 1970s* (2017), 227-247.
- Felak, J. R., 'Pope John Paul II, the Saints, and Communist Poland: The Papal Pilgrimages of 1979 and 1983', in: *The Catholic Historical Review* 100:3 (2014), 555-574.
- Geest, Paul van., *Het rooms-katholicisme* (Kampen, 2000).
- Goddijn, W., *Kardinale kwesties in katholiek Nederland, 1970-1987: persoonlijke herinneringen en bijpassende teksten uit de media* (Budel, 2005).
- Goddijn, W, J. Jacobs, G. van Tillo en Hein van Haaren, *Tot Vrijheid Geroepen: Katholieken in Nederland: 1946-2000* (Baarn; Ten Have, 1999).
- Harinck, G., *Christelijke Encyclopedie. I, A-Gogh.* (Kampen, 2005).
- Harinck, G., *Christelijke Encyclopedie. III, Paal-Zwit.* (Kampen, 2005).
- Hamans, P.W.F.M., *Geschiedenis van de katholieke kerk deel 2: De nieuwe tijd tot heden* (Almere, 2014).
- Heijst, A.E.J.M. Van, en Derks, M.E.B., *Catharina Halkes 'Ik verwacht iets groots': levenswerk van een feministisch theologe, 1920-2011* (Nijmegen, 2016).
- Hulshof, J., Het Pausbezoek van mei 1985: een terugblik na 37 jaar (persoonlijke notities, La Neylière, 1 maart 2022), 1-5.
- Hulshof, J., et al., *Op grond van vertrouwen: de r.k. kerk in Nederland op de drempel van de 21ste eeuw* (Baarn, 1991).
- Huysmans, R.G.W., *Tussen Concilie en Synode: over het ontwikkelen van de kerkstructuur sinds 1966 door de Nederlandse bisdommen* (Hilversum, 1981).
- Kennedy, J., *Een beknopte geschiedenis van Nederland* (Amsterdam, 2017).

- Kennedy, J., *Nieuw Babylon in aanbouw. Nederland in de jaren zestig* (Amsterdam; Meppel, 1995).
- Lantink, F. W. en Koch, J., *De paus en de wereld. Geschiedenis van een instituut* (Amsterdam, 2012).
- Orlovac, A., 'Ecumenical and dialogue signs of primacy and synodality in the Pope's messages during pastoral visits to Bosnia and Herzegovina and Croatia', in: *Vrhbosnensia: časopis za teološka i međureligijska pitanja* 20:2 (2016), 345-371.
- Ó Corráin, D., 'Why did Pope John Paul II visit Ireland? The 1979 papal visit in context', in: *British Catholic History* 35: 4 (2021), 462-485.
- Palm, J., *Moederkerk. De ondergang van Rooms Nederland* (Amsterdam; Antwerpen, 2012).
- Pijfers, H. en J. Roes, *Memoriale. Katholiek leven in Nederland in de twintigste eeuw* (Zwolle, 1996).
- Plas, M. van der, et al., *Uit de grond van ons hart: open brieven aan paus Johannes Paulus II* (Weesp, 1985).
- Schaik, T. van., *Bedankt voor de bloemen: Johannes Paulus II en Nederland* (Tielt, 2005).
- Scheepmaker, N., *De paus in Nederland: Paus Johannes Paulus II van 11 t/m 15 mei 1985* (Weesp, 1985).
- Schelkens, K., *Johannes Willebrands: een leven in gesprek* (Amsterdam, 2020).
- Simons, E. en Winkeler, L., *Het verraad der clercken. Intellectuelen en hun rol in de ontwikkelingen van het Nederlandse katholicisme na 1945* (Nijmegen, 1987).
- Weigel, G., *Witness to hope: the biography of Pope John Paul II* (New York, 1999).
- Winkeler, L., 'De laatste vijfentwintig jaar: Polarisatie en dialoog', in: Erik Borgman, Bert van Dijk en Theo Salemink (red.), *Katholieken in de moderne tijd: Een onderzoek door de Acht Mei Beweging* (Zoetermeer, 1995), 95-114.
- Winkeler, L., *Stromingen in katholiek Nederland* (Kampen, 2004).
- Zanuccoli, L., *De roerige jaren van katholiek Nederland: een Italiaanse visie* (Eindhoven, 2003).

Krantenartikelen en Periodieken

Archief van de kerken

Archief van de kerken, voorzetting van Katholiek Archief, jrg. 37 nr. 11 (1983)

Archief van de kerken, voorzetting van Katholiek Archief, jrg. 40 nr. 4 (1983)

Archief van de kerken, voorzetting van Katholiek Archief, jrg. 39 nr. 10 (1985)

Archief van de kerken, voorzetting van Katholiek Archief, jrg. 40 nr. 4 (1985)

Informatiebulletin 1-2-1

Informatiebulletin 1-2-1, uitg. afdeling Pers en Publiciteit Secretariaat van het R.K. Kerkgenootschap in Nederland, jaargang 11 nr. 1 (1983).

Informatiebulletin 1-2-1, uitg. afdeling Pers en Publiciteit Secretariaat van het R.K. Kerkgenootschap in Nederland, jaargang 12 nr. 1 (1984)

Informatiebulletin 1-2-1, uitg. afdeling Pers en Publiciteit Secretariaat van het R.K. Kerkgenootschap in Nederland, jaargang 13 nr. 1 (1985)

Informatiebulletin 1-2-1, uitg. afdeling Pers en Publiciteit Secretariaat van het R.K. Kerkgenootschap in Nederland, jaargang 14 nr. 2 (1985)

Kranten

Dohmen, J., 'Geven maakt gelukkiger dan ontvangen', *NRC handelsblad*, (5 mei 2017).

'Groene verf op hoofdkantoor rk-kerkprovincie', *Reformatorisch Dagblad* (16 maart 1985).

'Hans van Munster 1925-2008', *Trouw*, (25 juni 2008).

Heldring, J.L., 'De zienlijkste mens ter wereld', *NRC Handelsblad* (17 mei 1985).

'Het Pausbezoek betekent ook extra werkgelegenheid', *Limburgsch dagblad* (4 mei 1985).

'informatiebulletin R.K. Nederland', *Reformatorisch Dagblad* (24 april 1973).

'Overlijdensbericht M.J. Biggelaar', *Nieuwe Leidsche Courant* (25 februari 1976).

'Pausbezoek was dieptepunt in de kerkgeschiedenis', *Reformatorisch Dagblad* (3 november 1999).

Websites

Andere Tijden, 'De paus in Nederland, 1985', <https://anderetijden.nl/aflevering/540/De-paus-in-Nederland-1985> (geraadpleegd op 15 januari 2022).

De woesteweg.nl, 'Bij het overlijden van DS. H.J. Hegger', <http://www.dewoesteweg.nl/wp-content/uploads/2008/12/C.J.-Buys-Bij-het-overlijden-van-H.J.-Hegger.pdf> (geraadpleegd 20 januari 2022), 1-7.

KRO-NCRV, 'Leken', <https://kro-ncrv.nl/katholiek/encyclopedie/l/leken#:~:text=In%20christelijke%20zin%20is%20een,deeluitmaakt%20van%20het%20Volk%20Gods.&text=Leken%20zijn%20in%20de%20katholieke,%3A%20leken%20zij%20niet%2Dclerici>. (geraadpleegd op 15 mei 2022).

NRC-Archief, 'Simonis is vooral in het buitenland gewaardeerd', <https://www.nrc.nl/nieuws/1993/04/27/simonis-is-vooral-in-het-buitenland-gewaardeerd-7180970-a770462> (geraadpleegd op 18 januari 2022).

Rkdocumenten, 'Bijzondere Synode van de Bisschoppen van Nederland (1980)', <https://www.rkdocumenten.nl/rkdocs/index.php?mi=650&dos=25> (geraadpleegd op 10 maart 2022).

YouTube, 'Popie Jopie: PISA 1985', <https://www.youtube.com/watch?v=1lS3WANlN6E> (geraadpleegd 14 maart 2022).

Afbeelding

'Paus verheugd over de vele vragen', A.N.P. Foto Amsterdam, in: *Stichting R.K. Voorlichting*, 'Paus Johannes Paulus II in Nederland', nr. 3 (1985), 55.